

Dosud neznámá varianta brakteátového halěře s korunou

Miroslav Hus

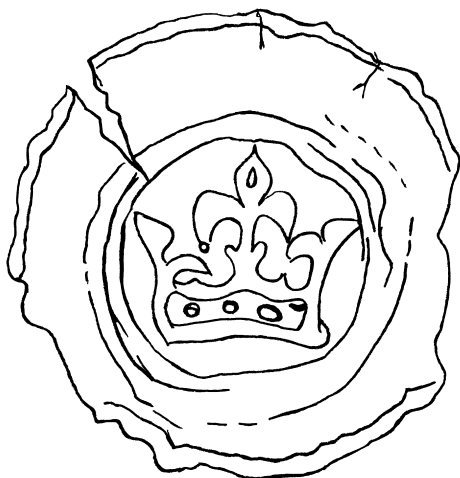
V září 2001 bylo v souvislosti s podzimmními polními pracemi nalezeno na poli u obce Svrčovec na Klatovsku, v údolí Úhlavy asi 1 km jihovýchodně od vsi, resp. 2 km severozápadně od klatovského nádraží, několik středověkých mincí. Mince byly zapůjčeny do Západočeského muzeu v Plzni k vyčištění a určení.

Kromě tří pražských grošů Václava IV., velmi otřelých a nečitelných,¹ to byl jeden rakouský fenik vévody Albrechta V. z počátku 15. století (přibližně Radoměřský VI/15)² a dále další drobná ražba, kterou po vyčištění představoval brakteátový halěř s korunou dosud neznámého typu.³

Jednostranný brakteátový halěř

Líc: v širokém hladkém vypouklém kruhu subtilní královská koruna s úzkou téměř rovnou čelenkou a vysokými liliovitými listy bez malých hrotitých výběžků v prostoru mezi listy.

Průměr 12,1 x 12,3 mm, hmotnost 0,156 g.⁴

• Dutý halěř s korunou, nález Emauzy 1951/ kresba podle Em. Nohejlové-Prátové / Num. sborník 3, 1953, s. 63

• Dutý halěř s korunou, nález Svrčovec 2001/ foto I. Micherová

¹ Dva původně spleené groše se při čištění rozpadly na několik fragmentů.

² V trojpasu rakouský břevnový štít, kolem štítu ligatury opisu AL /BER /TVS a v úhlech hvězdičky. Viz i pozn. 14.

³ Mince zůstaly v soukromém držení, své jméno a bližší okolnosti nálezu si nepřál nálezce zveřejnit.

⁴ Váženo na elektronických analytických vahách A&D Instruments GX – 200 EC s přesností na 1 /1000 g.

Mince byla poměrně dobře zachovalá, střížek nebyl ani zkorodovaný, ani naprasklý. Brakteátové (duté) halěře 14. století jsou u nás již poměrně dobře známy, především z nálezů v Praze–Emauzích z roku 1951, resp. v České Skalici 1895 a v Karlových Varech-Sv. Linhartu 1989–1991.⁵

Relativně časté jsou duté halěře se lvem (známých je téměř 200 ks), vzácnější jsou duté halěře se sv. Václavem (cca 15 kusů)⁶ a velmi vzácné jsou duté halěře „portrétní“ (s obrazem Karla IV., 3 ks, snad i 7 ks)⁷ a zejména dosud unikátní dutý halěř s korunou, známý zatím jen z nálezů z Emauz. Dotčený emauzský halěř velikosti 14 x 14 mm a hmotnosti 0,167 g nese v užším vypouklém kruhu obraz královské koruny velmi podobný korunám na pražských groších, s výrazně prokreslenými liliovitými výběžky a perlami(?) zdobenou čelenkou.⁸

Brakteátové (duté, Hohlpfennig, denarius concavus) peníze nebo halěře se objevují v středoevropském prostoru v druhé polovině 14. století bezpochyby v souvislosti s krizí drobné mince. Provozně nenáročná a rychlá ražba umožnila snížit výrobní náklady a mince byla levnější, mohlo jí být vyraženo větší množství ve prospěch rozšiřujícího se trhu a peněžního hospodářství vůbec. Velikost, hmotnost i ryzost kovu byla zpočátku v podstatě stejná jako u posledních parvů (poslední dvoustranné halěře Karla IV. měly kolem 0,44 g a ryzost v rozmezí 0,300–0,400, některé duté halěře se sv. Václavem i duté halěře se lvem měly hmotnost i kolem 0,4 g a ryzost 0,250–0,600).⁹ Postupně však parametry brakteátových mincí upadaly a zhoršovala se jak ryzost, tak hmotnost, takže na jeden groš připadalo nejen více než 12, tj. 24 těchto halěřů, ale i 36–40 jako např. v Chebu.¹⁰ Tento úpadek a zjevná nepraktičnost a křehkost těchto mincí způsobily v středoevropských zemích ústup od brakteátové technologie a opět zavádění fenikových ražeb, ať už jednostranných nebo dvoustranných (na čtyřhranných i okrouhlých střížcích), a to již od konce 14. století. Poslední brakteátové peníze skončily počátkem 16. století (středoněmecké feniky s opisem a o průměru i kolem 18 mm).

Ikonografie dutých peněz je velmi různorodá.¹¹ Nacházíme na nich většinou štít se znakem (arcibiskupství Mohuč, Trevír, Kolín n. Rýnem, Řád německých rytířů, Míšeňsko – a to jak starší štít se lvem, tak mladší štít s 2 kůly či štít s routovou korunou) nebo více znakových štítů (Kolín n. Rýnem-město, biskupství Halberstadt či Magdeburg aj.). Časté je vyobrazení hlavy

•••••

⁵ NOHEJLOVÁ – PRÁTOVÁ, Emanuela: *Neznámá drobná mince Karla IV. Nález mincí z České Skalice 1895 a Emauz v Praze 1951*, Num. sborník 3, 1953, s. 52–74, zvl. s. 61–64; HUS, Miroslav: *K novým nálezům brakteátových halěřů 14. století*, Num. listy 48, 1993, s. 138–145 (tam i starší literatura); KLÍMA, Václav: *Brakteátové (duté) halěře*, Num. listy 53, 1998, s. 33–39.

⁶ Kromě 13 kusů popsaných v práci HUS, Miroslav: *K novým nálezům brakteátových halěřů*, s. 141 přibyl další, viz KLÍMA, Václav: *Brakteátové (duté) halěře*, s. 33. Další kus byl dražen na aukci ČNS v Praze 8. září 2001 pod č. 1010.

⁷ Viz HUS, Miroslav: *K novým nálezům brakteátových halěřů*, s. 141 n.

⁸ NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela: *Neznámá drobná mince*, s. 63. V této souvislosti nezmiňují moravské duté halěře (1/24 groše) s moravskou orlicí, kterých je nyní známo již asi 10. Kromě halěřů uvedených u HUS, Miroslav: op.cit., s. 143 n. a u KLÍMA, Václav: op.cit., s. 33, jsou to především 4 halěře z nálezů v Ochozu u Brna z roku 1994 (laskavé sdělení univ. prof. J. Sejbala, DrSc.). Stejně tak pomíjím duté peníze ražené v Nových Čechách (Horní Falcí) na sklonku vlády Karla IV. a chebské brakteátové ražby 14. a 15. století.

⁹ HUS, Miroslav: *K novým nálezům brakteátových halěřů*, s. 140–141 nebo CASTELIN, Karel: *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471)*, Praha 1953, tab. 2, s. 28–29.

¹⁰ CASTELIN, Karel: *Chebské mincovnictví v době grošové (1305–1520)*, Num. sborník 3, 1956, s. 73 n., zvl. 82, 89.

¹¹ von SAURMA-JELTSCH, H.: *Die saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge etwa von dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode*, Berlin 1892; KRUG, G.: *Die meissnisch-sächsischen Groschen 1338–1500*, Berlin 1974; GRIERSON, Philip: *Münzen des Mittelalters*, München 1976.

(Gotha, Švédsko, míšeňské halře vévodů Arnošta, Albrechta a Viléma III., ale i naše vzácné Karlovy halře), korunovaný monogram (Švédsko a Norsko), prosté písmeno (např. F či W u Eisenachu, písmeno P bylo na vzácných opavských halřích vévody Přemyslava z konce 14. století). Objevují se i heraldická zvířata bez štítu, např. kančí hlava (Svidnice ve Slezsku v 15. století), orlice (Braniborsko v 2. polovině 15. století a samozřejmě moravské duté halře markraběte Jana Jindřicha), půl orlice a půl kříže (na halřích slezského města Opolí v 15. století), lev na dutých halřích českých (Emauzy a Česká Skalice). Významným motivem je i vyobrazení symbolů moci, např. žezlo (Braniborsko v 1. polovině 15. století), přilbice (Frankfurt), ale motiv koruny je výjimečný. Koruna se objevuje jen ve spojitosti s monogramem na skandinávských dutých peněžích a v jiném pojetí v Pobaltí. Proto je nález českého dutého halře v Emauzích z roku 1951 unikátní.¹²

Domnívám se, že právě tento výjimečně používaný motiv ukazuje na český původ mince. Koruna byla běžným motivem na drobných českých mincích již za Václava II. a opět za Karla IV. od jeho reformy v padesátých letech 14. století a dále až po 17. století (pravda od Vladislava II. po Fridricha I. ve spojení s královým monogramem). Použití královské koruny bylo i na mincích vedlejších zemí Koruny české, např. v slezské Zaháni a Namslavi či falckém Heidingsfeldu (všechny zmíněné mince s motivem koruny samozřejmě nebyly brakteátové ražby).¹³ Běžný sběratel zná ovšem z praxe nejspíše nejznámější drobnou minci s obrazem české královské koruny, totiž dvoustranný zhořelecký peněz, jednu z nejčastěji se vyskytujících drobných mincí, které jsou obsaženy téměř v každém větším nálezů mincí z 15. či počátku 16. století.¹⁴ Právě na první pohled je vyobrazení koruny z nově objeveného dutého halře velmi podobné zhořelecké, ale jen na první pohled. Koruna na zhořeleckých mincích je přece jen jiná, v základně většinou prohnutá, nemá úzkou čelenku a v úhlech mezi liliemi jsou většinou hrotité výběžky. Stejně tak je odlišná kresba koruny na výše zmíněném a publikovaném dutém halři s korunou z Emauz. Zde jsou lilie zřetelně vykloněny a čelenka je zdobená. Halř z Emauz je kromě toho větší a těžší. Zdálnivě podobná je našemu halři i ražba brakteátového halře Řádu německých rytířů z počátku 15. století – zde je ovšem naprosto odlišná kresba koruny navíc s připojeným velkým křížem; rovněž tato mince je větší a těžší (14,5 mm a 0,23g).¹⁵

Přesto jistě není pochyb o českém původu této mince a v souladu s nálezy ostatních dutých halřů ji můžeme zařadit na sklonek doby mincování krále a císaře Karla IV. kamsi do sedmdesátých let 14. století, nebo spíše na samý počátek kralování Václava IV.; možná šlo i o společnou ražbu otce a syna – tomu by odpovídala i ikonografická příbuznost s Václavovými jen o něco mladšími černými penězi čili halři „nigri quadratae figurae“ (1/14 groše). Tomu by nasvědčovala i zpráva z 27. 11. 1384, kdy v souvislosti se zahájením ražby černých peněz a halřů byly staré drobné ražby stahovány z oběhu a právě kromě dvoustranných halřů s obrazem lva a korunované hlavy (které platily 36 grošů za hřivnu) byly vykupovány i jakési jiné halře

•••••

¹² Patrně stejnou minci publikoval také Saurma, viz von SAURMA-JELTSCH, H.: *Die saurmasche Münzsammlung*, s. 10 a tab. VII/180.

¹³ von SAURMA-JELTSCH, H.: op. cit., s. 4–5, tab. II/43, VI/176 a např. CASTELIN, Karel: *Česká drobná mince*, s. 81, 82.

¹⁴ MIKŠ, Otakar: *Nález v Mělníku r. 1946*, NČČsl. 19, 1950, s. 205 n.; často citovaný RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie, svazek 21/3, s. 127–129.

¹⁵ KAŁKOWSKI, T.: *Tysiąc lat monety polskiej*. Kraków 1974, s. 89. Důležitou prací o křižáckých dutých halřích je GUMOWSKI, M.: *Krzyżackie brakteaty*. Toruń 1938, zvl. tab. 5.

„Kapleri“ (kdysi ražené mincmistrem Konrádem Kaplířem ze Sulevic – ve funkci byl 1375–1377), které se vykupovaly jen za 30 grošů za hřivnu. Evidentně zde šlo o dvě zcela různé a na první pohled rozeznatelné emise.¹⁶ Naprostá výjimečnost tohoto motivu v porovnání s ostatními brakteátovými mincemi té doby dovoluje usuzovat na velmi krátkou dobu mincování, proto jsou haléře s korunou vzácné. Přiřadit minci konkrétní mincovně není zatím možné, může jít o Kutnou Horu (v případě, že šlo vskutku o ražbu Kaplířovu), ale i o některou mincovnu z vedlejších zemí Koruny.

Doufejme, že opublikování tohoto nového typu dutého haléře přispěje k hlubšímu poznání mincovnictví 14. století a že se brzy ozvou další sběratelé a badatelé s publikací dalších mincí stejného typu.¹⁷

•••••

Eine bisher unbekannte Variante des Brakteatenhellers mit Krone

Im September 2001 wurde in einem kleinen Münzfund bei Svrčovec (Bezirk Klatovy) eine bisher unbekannte Variante des Brakteatenhellers (des hohlen Hellers) mit Krone (12,1 x 12,3 mm und 0,156 g) gefunden. Die hohlen Heller aus dem 14. Jahrhundert aus Böhmen sind in einigen Typen bekannt. Am häufigsten sind hohle Heller mit Löwen. Die übrigen Typen, d.h. hohle Heller mit dem Hl. Wenzel, hohle Porträteller und hohle Heller mit Krone sind rar. Die neu gefundene Münze unterscheidet sich von dem bisher bekannten Brakteatenheller mit Krone aus Prag-Emaus in der Durchführung der Krone sowie in Abmessungen und Gewicht – sie ist kleiner und leichter.

In der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts sind Brakteatenheller häufig besonders im Nordteil Mitteleuropas und in dem Baltikum. Das Motiv der Krone erscheint auf diesen Münzen aber in den meisten Fällen nicht. Skandinavische Münzen und Münzen des deutschen Ritterordens sind von verschiedener Kunstaufführung, und sie sind auch grösser. Im Zusammenhang mit dem Fundort in Böhmen und mit den nicht ganz klaren Erwähnungen in schriftlichen Quellen (1384) nehmen wir an, dass dies eine böhmische Münze aus dem Ende der Herrschaft von Karl IV. ist, oder es könnte auch eine gemeinsame Prägung von Karl IV. und Wenzel IV. sein.

Übersetzt von B. Vančura

•••••

¹⁶ CASTELIN, Karel: *Česká drobná mince*, s. 115–116. Podle těchto přepočtů by měla být ryzost dvoustranných haléřů cca 340/1000 (a vskutku podle Nohejlové byla prý 364/1000, viz s. 115) a ryzost „Kaplířových“, tj. snad oněch dutých haléřů jen 283/1000, což koresponduje se známou ryzostí ostatních českých dutých haléřů.

¹⁷ Podle nepotvrzené a neověřené zprávy pochází z místa nálezu ještě jedna podobná mince, bohužel jsem neměl možnost ji prozkoumat.

Mincování niského knížete a vratislavského biskupa Filipa Gottharda Schaffgotsche v letech 1748–1777 v Cukmantlu, Vídni a v Praze

Jaromír Indra

První zmínka o ražbách mincí biskupa Schaffgotsche v letech 1748–1753 údajně ve Vratislavi a v Cukmantlu (dnes Zlaté Hory) se objevuje v práci J. F. Joachima vydané v roce 1761 v Norimberku. Informace, které přináší, jsou však zcela nevěrohodné.¹ Další prací, přinášející i seznam mincí biskupa Schaffgotsche, je soupis slezských mincí a medailí vydaný v roce 1883 Saurmou-Jeltschem. Historii mincování biskupa jako knížete niského se zabývá Ferdinand Friedensburg v roce 1899, soupis mincí a jejich vyobrazení přináší však teprve práce F. Friedensburga a H. Segeru z roku 1901.²

Novější zmínky o mincování biskupa Schaffgotsche uvádějí P. R. Franke v roce 1957, W. Baum v roce 1973 a podrobněji A. Ehrlich v roce 1981. Z česko-polské literatury se tímto tématem zabývají J. A. Szwagrzyk v roce 1973, E. Kopicki v roce 1984 a J. Šmerda v roce 1984.³

Důležitým doplňkem díla F. Friedensburga a H. Segeru o slezském mincovnictví z roku 1901 je kniha N. Jaschkeho a F. P. Maerckera z roku 1984, která uvádí přeražby biskupa Schaffgotsche, popsané již v roce 1973 W. Baumem a zmiňuje se také o měděném odražku dukátu z roku 1748.⁴ Samostatná souhrnná studie o mincování biskupa Schaffgotsche v letech 1748–1777 s popisem jednotlivých ražeb nebyla dosud publikována.

Rozdělením Slezska roku 1742 po první prusko-rakouské válce připadla větší část knížec-

¹ JOACHIM, J. F.: *Das neu eröffnete Münzcabinet etc., I. Teil*, Nürnberg 1761, s. 235, uvádí na základě informací od svých přátel z Vratislavi, že ražbu dukátu z roku 1748 v mincovně ve Vratislavi povolil biskupu Schaffgotschovi král Fridrich II. zcela výjimečně jako reprezentační, nikoli oběžnou minci. Podle týchž informátorů uvádí Joachim dále, že ražby dukátu z roku 1752 a tolaru z roku 1753 byly provedeny biskupem v jeho mincovně v Cukmantlu, což je zcela vyloučeno, protože mincovna v Cukmantlu byla zabavena a její zařízení odvezeno do Vídně již v roce 1751 a tyto mince byly tedy raženy ve vídeňské mincovně. Také Joachimova informace o údajné ražbě 1000 kusů dukátů ve Vratislavi není věrohodná, protože jednak odporuje rezoluci krále Fridricha II. z roku 1744 o ražbě mincí slezských knížat a také nebyla odbornou německou literaturou potvrzena existence takového výjimečného svolení k ražbě. Je proto stejně nevěrohodná jako zprávy vratislavského informátora o pozdějších ražbách v Cukmantlu. Přijetím výjimeč-ky ražby pamětní mince z milosti krále v roce 1748 by biskup potvrdil, že se vzdal práva ražby mincí niských knížat.

² SAURMA-JELTSCH, H.: *Schlesische Münzen und Medaillen*, Breslau 1883, s. 3, č. 235–244, tab. XVI; FRIEDENSBURG, F.: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, CDS, Breslau 1899, tom XIX, s. 183 an.; FRIEDENSBURG, F.-SEGER, H.: *Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit*, Breslau 1901, s. 48, č. 2776–2786, tab. 32–33.

³ FRANKE, P. R.: *Kleine Münzgeschichte der Stadt Neisse, Schlesien*, Nürnberg II/1957, s. 215 an.; BAUM, W.: *Die Münzen und Medaillen der Bischöfe von Breslau*, Bd. II. Archiv für schlesische Kirchengeschichte 31/1973, s. 96 an.; EHRlich, A.: *Gedanken und Tatsachen zur Oesterreichisch-Schlesischen Numismatik*, Mitteilungen der Oesterreichischen Numismatischen Gesellschaft 22/1981, č. 6, s. 80 an.; SZWAGRZYK, J. A.: *Peniadz na zemiach Polskich*, Wrocław 1973, s. 188, č. 1823–1829; KOPICKI, E.: *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polska związanych*, tom VIII, Warszawa 1983, s. 122–124, č. 667–671. Autor přiděluje všechny mince biskupa Schaffgotsche niské mincovně. ŠMERDA, J.: *Mincovníctví vratislavských biskupů v Nise*, Moravské numismatické zprávy, Brno 1984, č. 16, s. 78–90. Uvádí obdobně všechny ražby biskupa Schaffgotsche, s výjimkou ražeb z roku 1777, jako ražby niské mincovny.

⁴ JASCHKE, N. – MAERCKER, F. P.: *Schlesische Münzen und Medaillen*, Ihringen 1984, s. 27, č. 213–215.

tví niského se sídlem vlády a mincovnou v Nise Prusku, menší část knížectví (Zlatohorsko, Javornicko a Jesenicko) s horním revírem zlatohorským zůstaly však české Koruně. Také knížectví opavské a krnovské ztratila značná území ve prospěch Pruska, pouze knížectví těšínské zůstalo při českých zemích. Pro správu zbylé části českého Slezska byl zřízen v Opavě Královský úřad, který zahájil činnost v lednu 1743. Ještě téhož roku byl přejmenován na Královskou reprezentaci a komoru, podléhající přímo Vídni, která v roce 1763 dostala opět původní název Královský úřad. V jednotlivých knížectvích rakouské části Slezska byly zřízeny na úrovni krajských úřadů c.k. úřady zemských starších, podléhající přímo Královské reprezentaci a komoře v Opavě. Pro knížectví niské byl r. 1743 zřízen úřad zemského staršího ve Vidnavě. Na výslovnou žádost císařovny Marie Terezie byla vratislavským biskupem, který byl leníkem české Koruny, zřízena ve Vidnavě také zvláštní knížecí zemská vláda v čele se zemským hejtnanem, jejíž sídlo bylo později přeloženo do Javorníka.

Změna politické situace v zemi měla samozřejmě vliv i na církevní záležitosti. Do pruské okupace Slezska byl biskupský stolec ve Vratislavi obsazován svobodnými volbami dómské kapituly ve Vratislavi. Pruský král Fridrich II. ujistil r. 1742 katolickou církev ve Slezsku, že zachová status quo, což však bylo v rozporu s postavením pruského krále jako hlavy protestantské církve pruského státu, jíž usiloval být také v dobytém Slezsku. Aby si zajistil vliv na obsazení místa vratislavského biskupa, jmenoval Fridrich II. na konci r. 1742 jako koadjutora a nástupce 43letého vratislavského biskupa a niského knížete Filipa hraběte ze Sinzendorfu teprve 26letého Filipa Gottharda von Schaffgotsche.⁵ Na potvrzení, že status quo je jím dodržován a aby dal svému kandidátu právo kanonické oprávněnosti, pokusil se nejdříve dát zvolit Schaffgotsche dómskou kapitulou ve Vratislavi za koadjutora. Kapitula se však zdráhala. K právu volby potřebovala zmocnění od papeže, protože Schaffgotsch neměl ještě 30 let a navíc byl pro svůj necírkevní život pro kapitolu nepřijatelný. Volba se měla uskutečnit 15. března 1744, avšak papež Benedikt XIV. nevystavil pro Schaffgotsche breve. Prestižní situaci mezi králem a kapitulou vyřešil Fridrich II. počátkem r. 1744 povýšením Schaffgotsche do knížecího stavu a ustanovil jej z moci královské 4. března 1744 za koadjutora biskupa Sinzendorfa. Papež však neprovedl konfirmaci a zakázal kardinálu Sinzendorfovi vysvětit Schaffgotsche na biskupa. Dne 28. září 1747 kardinál Sinzendorf zemřel. Ještě téhož dne prosil Schaffgotsch krále Fridricha II. o biskupský stolec. Král 30. září 1747 rozhodl, aby byl Schaffgotsch dosazen do držby biskupských temporálií, církevní záležitosti měl převzít světicí biskup vratislavský. Slezský ministr von Münchow poslal kanovníkovi Bastianovi do Říma 15–20 tisíc říšských tolarů „ke korupci papežského dvora“, a papež byl ochoten provést kontrolu Schaffgotschova způsobu života, s čímž Fridrich II. souhlasil. Na základě kladné zprávy a přímluvy polského nuncia upustil papež od svých námitek a 5. března 1748 jmenoval Schaffgotsche biskupem, aniž se zmínil o jmenování králově. Dne 18. dubna 1748 potvrdil král kapitulě právo volby biskupa a 1. května 1748 byl Schaffgotsch slavnostně vysvěcen.⁶

•••••

⁵ Filip Gotthard von Schaffgotsch se narodil 3. června 1716 ve Warmbrunu (dnes Cieplice-Zdrój v Polsku) jako šestý syn hraběte Jana Adama Schaffgotsche, svobodného pána z Trachenbergu, dědičného pána panství Kynast, Greifensteinu, Giersdorfu, v letech 1704–1740 zemského hejtnana knížectví svídnicko-javorského, a jeho ženy Anny Terezie, rozené hraběnky Nowohradské z Kolowrat. Na kněze byl vysvěcen roku 1738 ve Vídni, v roce 1740 byl ustanoven kanovníkem v Olomouci a Halberstadtu a kustodem a influovaným proboštem kostela sv. Kříže ve Vratislavi a v roce 1743 komendátorem kláštera na Písku ve Vratislavi. Viz KASTNER, K.: *Breslauer Bischöfe*, Breslau 1929, s. 60, též WUTKE, K.: *Das Geburtsdatum des Breslauer Fürstbischofs Philipp Gotthard von Schaffgotsch*, Zeitschrift des Vereines für Geschichte Schlesiens, Breslau 68/1934, s. 168–177.

⁶ HOFFMANN, H.: *Die Breslauer Bischofswahlen in preussischer Zeit*, Zeitschrift des Vereines für Geschichte Schlesiens, Breslau 75/1941, s. 157–224.

Nový biskup chtěl podle starého zvyku vratislavských biskupů a niských knížat, majitelů zlatohorského rudného revíru bohatého na zlato, kteří již od 16. století využívali mincovní a horní regál k ražbě zlatých a později i stříbrných mincí v knížecí mincovně v Nise, razit pro svou konsekraci obvyklé dukáty, potvrzující staré právo mincovního regálu. Friedensburg cituje Schaffgotschův dopis odeslaný z Otmuchova 15. dubna 1748, „*že má být raženo z již dříve zasláných dukátových razidel 100 kusů a z přiložených zlatníkových razidel 400 kusů, čím dříve, tím lépe, protože je chce použít při své konsekraci*“.⁷ Dopis není adresován a neříká, kde má být ražba provedena. Friedensburg sám konstatuje, že po vtělení Slezska do Pruska nemůže být již řeč o nějakém mincovním právu vratislavského biskupa pro pruskou část Slezska. Otázku, kde tyto mince měly být a byly raženy, nechává nezodpovězenou. Vzhledem k rezoluci krále Fridricha II. z 8. ledna 1744, omezující výsostná práva slezských knížat, nebyla již ražba v Nise možná.⁸ Dopis biskupa byl se vši pravděpodobností zaslán knížecímu zemskému hejtmanovi do Nisy, který jediný mohl v tak krátké lhůtě zajistit ještě další ražbu konsekrčních zlatníků (guldenů), kromě dukátů, jejichž razidla byla již dříve mincovně v Cukmantlu dodána. Tuto domněnku potvrzují i nedávno nalezené archivní záznamy doplňující biskupovu korespondenci ve věci ražby konsekrčních mincí. Již 16. dubna odpověděl vrchní komorní administrátor Adam Václav Keller na biskupův dopis odeslaný 15. dubna z Otmuchova s příkazem k ražbě 200 kusů dukátů a 400 kusů zlatníků v Cukmantlu. V dopise uvádí, že poté, co zaslal do Nisy kolky a nařídil, aby se v Cukmantlu narazilo 200 kusů dukátů, byla celá záležitost předána komornímu radovi F. von Pretznerovi s příkazem, aby se spolu se zámečником z mincovny (Münzschlosser) odebral do Cukmantlu a sdělil, v jakém stavu se tamní mincování nachází. Pretzner v dopise uvádí, že zatímco mincovna v Nise je umístěna v několika místnostech zámku, je nutné v Cukmantlu vše zařídit znova. Při návštěvě města prošel mnoho shořelých domů, pokud měly zachovány zdi. Uvedl, že zcela chybí přívod vody nezbytný pro provoz mincovního lisu (Streckwerk), když vybudování nového přívodu z mlýnské strouhy by bylo velice nákladné. Proto hledal jiné místo a našel zahradu i s potokem v ceně 248 zlatých a sdělil, že by bylo vhodné k postavení mincovny. Stavební rozpočet byl určen magistrátem na 90 zlatých. Protože zakoupení místa ke stavbě mincovny by zabralo mnoho času a stálo nemálo peněz a navíc v místě nebyl mincovní vardajn, domluvil se Pretzner již 15. dubna se zlatníky bratry Hartmannovými, že **mincovnu zřídí ve sklepení domu horního hejtmana v Cukmantlu, do něhož se dá dobře umístit ohniště i měch**. Kromě toho nařídil mincovnímu zámečníkovi, aby očistil mincovní nářadí, zapustil svěřáky a zhotovil novou šmitnu (Schnittwerk) a vše připravil tak, aby se mohlo do 14 dnů začít s ražbou.

Ve svém dopise z 19. dubna 1748 sdělil Keller biskupovi, že obdržel od zlatníků bratrů Hartmannů a mincovního zámečníka Fegeneye z Cukmantlu zprávu, že bez vodního kola nelze získat dostatečnou sílu k ražbě mincí, a tak bude nezbytné postavit v zahradě, jejíž koupě by stála 248 zlatých (jak bylo uvedeno v dopise z 16. dubna) mincovnu novou. Kromě toho bude zapotřebí přece jenom mít vyučeného a pod přísahou vzatého vardajna, který by rozuměl granulování a legování, aby legování fejnu nebylo ke škodě biskupa. K ražbě zlatníků je nezbytné zajistit dostatečné množství 14lotového stříbra, aby se neopakoval případ z doby biskupa Františka Ludvíka, kdy zkušený vardajn přehlédnutím zapříčinil, že jeho *ius scudendi monetam* bylo v nebezpečí. Žádal proto o rychlou zprávu, jak se zařídit, když s ražbou mincí nelze začít bez

•••••

⁷ V německém originále: „... es seien von dem bereits übersandten Dukatenstempel 100 Stücke und von dem beifolgenden Guldenstempel 400 Stücke je eher, je besser zu prägen...“ Viz FRIEDENSBURG, F.: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, Breslau 1899, s. 183.

⁸ FRIEDENSBURG, F.: *Schlesiens...*, s. 6.

zakoupení zahrady a postavení mincovny. Rovněž zdůraznil nutnost získání mincovního var-
dajna, případně souhlas s pověřením jednoho z bratrů Hartmannů. Pokud by se ražba mincí
uskutečnila, i když by nebyly raženy 7 a 17krejcarey, zůstalo by biskupovi alespoň právo ražby.

Události měly rychlý spád. Následující den, 20. dubna 1748, se vyjádřil Schaffgotsch ke
zprávě ze 16. dubna. Schválil opatření učiněná pro ražbu 200 kusů dukátů a 400 kusů zlatníků,
chybějící vodní kolo doporučil nahradit při ražbě střídajícími se osobami. Rovněž sdělil, že ne-
chce stavět zvláštní mincovnu, protože kromě dukátů a zlatníků, z nichž nemá žádného užítka,
nemůže razit další druhy mincí. Žádal urychlení ražby, aby 1. května, v den jeho konsekrace,
měl k dispozici alespoň 100 kusů dukátů a stejné množství zlatníků. Dále uvedl, že pokud jde
o jakost mincovních kolků, není třeba mít obavy, protože medailér, který je zhotovil, jej ujistil,
že vydrží. Pokud by přes všechnu snahu nemohly být mince do požadovaného data zhotoveny,
uvedl, že by byl rád, kdyby byly k dispozici 20. května, kdy přijme hold svých vasalů.

Poslední dopis je ze dne 21. dubna a je zřejmě odpovědí na Kellerovu zprávu z 19. dubna.
Biskup jen krátce sdělil, že pro uvedené obtíže ražbu odvolává a žádá jen 20 kusů 5dukátů,
k nimž je možné použít hotové razidlo. Osminásobný dukát, který dal razit jeho předchůdce, si
razit nepřeje.⁹ Další podrobnosti o ražbě chybí. Z uvedených korespondence mezi biskupem
a jeho úředníky je zjevný spěch, jaký provázal připravovanou ražbu mincí. Značné rozdíly jsou
i v počtech požadovaných kusů mincí uváděných Friedensburgem a v nově nalezené korespon-
denci. Stříbrné zlatníky biskupa Schaffgotsche nebyly vůbec raženy, jejich razidla byla proto
nepochybně použita k výjimečné ražbě malého počtu pětidukátů. Jaký byl skutečný počet vy-
ražených dukátů, nevíme.¹⁰

Existenci dosud neznámé knížecí mincovny v Cukmantlu a ražbu mincí v roce 1748 rovněž
potvrzuje nově nalezený, zcela neznámý archivní materiál Zemské vlády knížectví niského na
Jánském Vrchu a Královského úřadu v Opavě. Když se zpráva o zřízení mincovny a o ražbě
mincí biskupem Schaffgotschem v Cukmantlu dostala prostřednictvím opavské Královské re-
presentace a komory do Vídně, byl 11. ledna 1751 vydán příkaz k zabavení mincovny a odve-
zení mincovního zařízení do vídeňské mincovny. Dovídáme se o tom z dopisu, odeslaného 2.
května 1751 z Vratislavi biskupem Schaffgotschem vratislavské dómské kapitule. Biskup kapi-
tule oznamuje, že „zařízení mincovny z Cukmantlu, patřící k inventáři biskupství, bylo na roz-
kaz c.k. Královské representace v Opavě zabaveno, aniž byl předtím obdržel interdictum de mo-
netando“. Píše, že „odeslal císařovně ihned rozklad a doufá, že obdrží zpět aspoň mincovní
instrumenta. Horní hejtman v Cukmantlu, který právě přijel do Vratislavi, mu však znovu po-
tvrдил, že všechna mincovní instrumenta o váze 30 a více centnýřů byla 26. dubna 1751 v Cuk-
mantlu skutečně odebrána a najatou fúrou odvezena do Vídně do c. k. mincovního úřadu. Po-
něvadž k tomu nedal žádné příčiny, považuje za nutné a na potvrzení svých práv, žádati znovu
císařský dvůr o vrácení odebraných mincovních instrumentů a žádá, aby také vratislavská ka-
pitula *communicatio concilio* učinila totéž a zaslala obdobné podání císařovně“.¹¹

•••••

⁹ Korespondence biskupa Schaffgotsche s úředníky o ražbě mincí v Cukmantlu (výpisky). SokA Jeseník, fond Rudolf Zuber (v pořádku). Za upozornění a laskavé poskytnutí výpisků děkuji archiváři Mgr. Květoslavu Growkovi.

¹⁰ Výskyt zlaté mince o hmotnosti čtyřdukátu, zjištěné a uložené v jednom exempláři v British Museum v Londýně, lze vysvětlit nedostatkem zbývajícího zlata z holandských dukátů a krátkou lhůtou k provedení ražby.

¹¹ Zemská vláda Jánský Vrch, sign. 322, koncept, ZA Opava. Podrobná zpráva o zabavení a odvozu mincovního zařízení z Cukmantlu do Vídně na základě archivního materiálu dvorské komory ve Vídni, viz. RAUDNITZ, J.: *Die Aufhebung der bischöflich Olmützschen Münzstatt zu Kremsier*, Wien 1906, s. 28–29. Tato knížecí mincovna byla podle zprávy R. Kneifela z roku 1806 umístěna v budově tehdejší fary, které se jinak říkalo starý knížecí zámek, v níž byly tehdy údajně uloženy licí pánve a jiné nářadí ze zařízení mincovny. Kneifel navíc uvádí, že se v této mincovně razily zlaté a stříbrné mince. Viz KNEIFEL, R.: *Topografie des k.k. Anteils von Schlesien*, Brünn 1806, II. Teil, Bd. 3, s. 77.

Žádost však neměla žádný úspěch. Friedensburg cituje dopis biskupa ze dne 17. června 1751, v němž sděluje jednomu ze svých radů, že se dozvěděl, že císařovna mu sice nechce brát právo mincování, které však má být natolik omezeno, že stejně jako biskup olomoucký má si dát razit mince v císařských mincovnách v Praze nebo ve Vídni, a to pouze dukáty nebo toлары.¹²

Protože zlato vytěžené ve zlatohorském revíru nebylo odváděno do císařské mincovny ve Vídni, nařídila císařovna Královské reprezentaci a komoře v Opavě vyšetřit stav dolování zlata a jiných kovů v dolech české části nízkého knížectví, patřících vratislavskému biskupství, druhy a množství těžby, kam a v jakém množství je odváděno. Niský starší ve Vidnavě E. Mükusch měl však při zjišťování skutečného stavu značné potíže. Úředníci těžarstva mu nechtěli sdělit přesné údaje o těžbě, výnosech, kam je zlato odváděno atd. Ve své zprávě do Opavy ze dne 21. listopadu 1751 podal však cenné údaje, které zjistil vyšetřováním.

„*Těžba se nyní provádí v Obergrundu,*“ píše Mükusch, „*a to městy Cukmantlem, Frývaldovem a obcemi patřícími k těmto knížecím úřadům z prostředků kvartálně jimi skládaných peněžitých příspěvků (Zubuss). Biskupovi je odváděna pravidelně 1/12 vytěženého zlata a 1/15 vitriolu. Za každý dukát zlata čisté váhy, který je odebirán výlučně biskupem, jsou těžařům placeny 3 zlaté. Zemřelý biskup kardinál Sinzendorf dával razit před započatými válečnými nepokoji v roce 1740 v Nise dukáty z vytěženého cukmantelského zlata. Kam však nyní, po skončení válečných časů, je vytěžené zlato odváděno, není známo, protože jsem zjistil,*“ píše Mükusch, „*že pro ražbu dukátů provedenou po dvakrát v Cukmantlu vládnoucími biskupem byly směněny a spotřebovány holandské dukáty. Z toho vyplývá, že zlato zaplacené za nynější vlády muselo zůstat v rukou biskupa, nebylo-li dodáno do císařské mincovny.*“ Toto sdělení Mükuschovo je velmi důležité. **Potvrzuje ražbu dukátů a pětidukátů v Cukmantlu biskupem Schaffgotschem z vytěženého zlata a holandských dukátů, které byly použity vzhledem k malému množství zlata vytěženého z cukmantelských dolů. Současně potvrzuje ražbu dukátů biskupem Sinzendorffem v mincovně v Nise, a tím i její existenci před rokem 1740.**

Z Mükuschova dopisu se dále dovídáme, že „*těžba rudy pozůstává z většího dílu ve zlatě, nemnoho stříbra, něco málo olova a dosti vydatně vitriolu, zatímco olovo se větším dílem opět spotřebuje při vytavení zlata. Těžba je pro nezkušenost a malý počet horníků velmi malá. Zlata se kvartálně vytěží jen asi 20 dukátů, stříbra méně. Od počátku roku 1752 doufají však těžíři, že při novém zařízení dolů vytěží mnohem více, protože důl je považován za bohatý. Nové zařízení dolů je budováno pod vedením zkušeného odborníka Eschlera, povoláného do Cukmantlu z uherských dolů ve Štiavnicích. Podle jeho zprávy se značná část vytěžené rudy, považované zdejšími horníky za obsahově nevalnou, odváží povozy do Banské Štiavnice. Z 50 odvezených centnýřů vytěžili tam více zlata, takže byla uhrazena nejen drahá doprava, ale i ostatní výlohy a ještě bylo hornímu těžířstvu odevzdáno 36 zlatých čistého zisku*“. Protože si Mükusch stěžoval, že nemůže od horního těžířstva zjistit přesné výtěžky, nebude-li k tomu Královskou reprezentací akordován, dostal již 5. listopadu 1751 plnou moc k předvolání horních úřadů a provedení všech kontrol pro zjištění žádaných údajů. Po kontrole předložených účtů vedoucího účtárny Heissiga a výkazů vrchního šichtmistra Nitmanna sdělil Mükusch ve své zprávě 27. listopadu 1751 do Opavy, že „*z kontroly účtů za rok 1745 zjistil, že bylo vytěženo 104 a 1/2 dukátů zlata, jež byly dodány do knížecího důchodního úřadu v Nise, za dukát zaplacen po 3 zlatých, za prodaný vitriol získáno 86 zlatých 52 krejcarů. Proti tomu bylo na práce a jiné výlohy vynaloženo 606 zlatých. Z účtů za biskupa Schaffgotsche bylo zjištěno, že v roce 1750 bylo vytěženo 143 a 7/8 dukátů, které i s výtěžkem letošního roku budou odevzdány zdejšímu knížecí-*

•••••

¹² FRIEDENSBURG, F.: *Schlesiens...*, s. 184.

mu zemského hejtmanovi von Postovi. Za zlato a vitriol bylo získáno 642 zlatých, vydání však činila 2674 zlatých, tj. o 2032 zlatých více, což Heissig vysvětlil budováním nové tavírny a jiných zařízení, daných do provozu. Podle vyjádření banskoštiavnického hornístra Eschlera jsou cukmantelské doly na výnos a kvalitu rudy stejné jako svatomichalská štola ve Štiavnici. Výtěžek byl dosud proto tak málo vydatný, že dolování se omezovalo jen na vymývání korporálního zlata a větší, minerální část zůstala nepovšimnuta, protože pro jeho vytěžení nebylo k dispozici žádné zařízení. Po napomenutí ujistil šichtmistr i účetní, že vytěžené zlato bude příště dodáváno do císařské mincovny ve Vídni¹³.

Po prozkoumání zpráv o dolování na Zlatohorsku navrhlo v roce 1751 dvorské kolegium c.k. mincovního úřadu ve Vídni císařovně, aby biskupovi nebylo dále dovoleno brání 1/12 zlata jako robotní dávky, ani aby mu nebyl povolen výkup zlata váhy dukátu za 3 zlaté, protože to poškozuje erár, zasahuje do regálních práv panovníka a je proti ustanovení platného horního řádu pro království české. Podle toho náleží panovníkovi brát dvacátý díl a též tolik biskupovi za jeho ochranu horního řádu. Na povznesení a zlepšení těžby bylo kolegiem císařovně doporučeno, aby zprostila biskupa na dobu tří let od odvádění dvacetiny výtěžku a aby mu za dukát amalgamovaného a vytaveného zlata byly mincovním úřadem placeny 3 zlaté a 15 krejcarů. Císařovna reskriptem z 11. března 1752 nařídila, aby k rozsouzení sporu s biskupem byly použity c.k. mincovní regalia a český horní řád. Napřed však měl být ve věci brání 1/12 zlata a výkupu dukátu za 3 zlaté vyslechnut biskup, zda jeho domnělá práva jsou fundována, aby si císařovna nepřisvojila, co by právně patřilo biskupovi. Biskup však nedovedl prokázat, jak přišel k oprávnění žádat a brát z cukmantelských dolů robotní dávku a veškeré vytěžené zlato. Ve své odpovědi z 29. června 1752 přešel zcela všechny otázky a uvedl jen, že doly nejsou žádné nové zařízení, ale existují od starodávna a biskupové dostali k nim zemská privilegia panovníka, jež mnohokrát byla již prokázána, a odvolával se na privilegium císaře Ferdinanda I., jež však nemohl prokázat. Císařovna proto schválila dřívější návrh kolegia a reskriptem z 8. září 1752 rozhodla, aby biskupovi bylo brání 1/12 vytěženého zlata a jeho výkup zastaven a aby se řídil starým rudolfínským řádem z roku 1577 a narovnáním, učiněným se stavy českého království z roku 1575, jímž se mají řídit všechna horní těžířstva. Na základě reskriptu císařovny nařídila pak Královská reprezentace v Opavě dne 7. října 1752, že od 1. listopadu 1752 nesmí být výtěžek zlata odevzdáván biskupovi, ale čas od času pouze c.k. mincovním úřadům, a že za dukát zlata mají být placeny 3 zlaté a 15 krejcarů. Cukmantelské těžařstvo bylo od 1. prosince 1752 zproštěno na tři roky od odvádění zeměpanské dávky 1/20 vytěženého zlata, biskupovi měla být odevzdávána jen 1/40 vytěženého zlata.¹⁴

Biskup se však nechtěl vzdát svých starých práv na vlastní mincovnu a ztráty větší části důchodů vratislavských biskupů, jež až dosud měli z cukmantelských dolů. Z dopisu adresovaného mu jeho právním zástupcem ve Vídni ze 14. ledna 1754, který je odpovědí na biskupův dopis ze dne 3. ledna 1754, se dovídáme, že biskupův zástupce podal ministroví Haugvicovi zprávu, že biskup chce k urychlení záležitostí, týkajících se knížecího biskupského regálu, vyslat do Vídně svého knížecího zemského hejtmana von Posta. Haugvic s návrhem souhlasil, upozornil však biskupa, že c.k. dvorské mincovní kolegium se nebude chtít odchýlit od principia, „*poněvadž Vaše knížecí milost ve třetím místě chtěla v Cukmantlu mincovnu vlastní autoritou zříditi, aniž k tomu měla souhlas císařovny (eine Münzstatt propria autoritate aufrichten intendirt gehabt, ohne hierum den consens Ihro Mays. der Kaiserin zu haben), a že by nebyla žádná nej-*

•••••

¹³ Královský úřad v Opavě, sign. 6/14A, ZA Opava.

¹⁴ Královský úřad v Opavě, sign. 6/9A, ZA Opava.

menší napomenutí následovala, než že se tato instrumenta odtamtud odvezla, zvláště, kdyby Vaše milost by byla ražbu velkých mincovních druhů ve zdejší nebo pražské mincovně schválila“.¹⁵ Vše tedy záleželo na šikovném vedení případu svobodným pánem von Postem, jemuž pisatel sliboval ve všem podporu.

Veškeré snažení biskupa bylo však bez výsledku. Císařovna uznala jen mincovní právo vratislavského biskupa, nikoli však právo na vlastní mincovnu. Údajné privilegium císaře Ferdinanda I., dané biskupům vratislavským, i kdyby existovalo, nebylo konfirmováno pozdějšími panovníky a nebylo ani předloženo, i když všichni privilegiáti byli několikrát vyzváni, aby ve stanovené lhůtě *sub poena nullitas* je předložili k nejvyšší konfirmaci.¹⁶ Nakonec biskup sám prosil, byly-li českým horním řádem zrušeny starší řády, že se mu chce podřídit. Podle tohoto řádu bylo zřízení mincoven při zlatých a stříbrných dolech dovoleno jen v tom případě, když těžba byla tak vydatná, že by pro ten případ tam panovník povolil razit vlastní minci. Pokud by však doly tolik nevynášely, aby mohla být v provozu vlastní mincovna, mělo být vytěžené zlato a stříbro dodáváno do nejbližší císařské mincovny a tam zmincováno.¹⁷

Biskup rozmrzelý všemi těmito opatřeními, jež znamenaly značné zkrácení biskupských důchodů, a stálými zásahy státu do jeho práv, propustil r. 1754 jím ustanoveného direktora zlatohorského rudného revíru Jana Jakuba Eschlera, který vybudoval a zřídil na náklad biskupův při dolech tavírnu rud a zlepšil i jiná důlní zařízení. Biskup se vymluvil na značné náklady peněžní a na nedostatek peněz na další podnikání.

Po dočasném dobytí Vratislavi rakouskými vojsky za sedmileté války r. 1757 sloužil biskup Schaffgotsch slavné Te Deum na počest vítězství Rakušanů a uchýlil se pak do rakouského Slezska. Tím navždy ztratil přízeň krále Fridricha II., který mu znemožnil další výkon biskupských práv a ustanovil mu koadjutora von Strachwitze. Když se pak Schaffgotsch v roce 1763 vrátil do pruského Slezska, byl internován v klášteře v Opolí.¹⁸ V dubnu 1766 z pruské internace uprchl do rakouského Slezska a usadil se trvale na Jánském Vrchu u Javorníka. Král Fridrich II. jmenoval von Strachwitze generálním vikářem pro pruskou část vratislavské diecéze, Schaffgotsch spravoval až do své smrti jen její rakouskou část.

Válečné události sedmileté války těžbu zlata v biskupských dolech na Zlatohorsku na řadu let omezily, a proto i výnos dolů byl malý. Teprve po skončení válek projevil stát opět velký zájem o obnovení těžby ve zlatohorském revíru. Byl proveden dalekosáhlý geologický průzkum celého revíru, stavu štol a zásob rud. Biskup Schaffgotsch, omezený jen na důchody z biskupských panství rakouské části nízkého knížectví (důchody pruské části nízkého knížectví nesměly být biskupovi vyplaceny), neprojevil však z obav vysokých finančních nákladů, jež by musel nést, zájem o rozsáhlejší důlní těžbu nabízenou mu ve spolupráci se státem.¹⁹ Pokračoval sice v dolování, ale spíše jen proto, aby udržel biskupství právo horního regálu.

•••••

¹⁵ Zemská vláda Jánský Vrch, sign. 322, ZA Opava.

¹⁶ Královský úřad v Opavě, sign. 6/9A, ZA Opava.

¹⁷ Viz příslušný artikul o zřízení mincovny v horním řádu českém, připojený a potvrzený Obnoveným zřízením zemským Království českého z roku 1627. Viz SCHMIDT, F. A.: *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze*, Wien 1832, Teil IV, s. 402–409.

¹⁸ Podrobné pojednání viz LORENZ, K.: *Bischof Schaffgotsch im Opperlner Exil 1763–1766*, Schlesische Geschichtsblätter–Mitteilungen des Vereines für Geschichte Schlesiens, Breslau 1930, č. 2, s. 31–38.

¹⁹ Obsáhlá akta a vizitační protokoly popisující podrobně stav dolování v celém cukmantelském revíru z roku 1766 jsou uloženy ve fondu Královského úřadu sign. 6/14 karton 167, ZA Opava. Jen zčásti byly využity v přehledné studii historie dolování v Cukmantlu: KRUŽA, T. – ŠIMON, Z.: *K dějinám báňského podnikání ve Zlatých Horách*, ČSM – B VII/1957, s. 46–66. O jednáních v letech 1766–1767 viz podrobně též KÖNIG, B.: *Die Bergrealitätsrechte der Breslauer Fürstbischöfe über die Goldberkwerke bei Zuckmantel*, ZGKGöS, IV/1908–1909, s. 57–75.

Mincovní regál biskupův byl uznán, ražba zlatých a stříbrných mincí z cukmantelského zlata a stříbra byla však biskupovi povolena jen ve státních mincovnách. Ve vídeňské mincovně byly raženy mince v letech 1752, 1753, 1754 a 1770. Po přenesení razidel do Prahy v roce 1771 byly ve zdejší mincovně raženy mince v letech 1773, 1774 a 1777. Přeložení ražby mincí biskupa Schaffgotsche z Vídně do Prahy potvrzují také dochované výkazy zlata vytěženého v dolech zlatohorského revíru, odváděného každoročně do císařských mincoven, a to v letech 1753–1771 do Vídně a od roku 1771 do roku 1784 do Prahy.²⁰

O posledních biskupských ražbách v pražské mincovně se dochovaly dva doklady. Dne 26. července 1776 psal z Cukmantlu Jan Wenzel Fickl biskupovi Schaffgotschovi na Jánský Vrch, že mu došla od c. k. mincovního úřadu odpověď ve věci ražby mincí, a současně dotaz, zda kníže má v úmyslu dát razit tři žádané druhy mincí ze starých mincovních kolků z roku 1770 uložených v Praze, nebo z nových, současného roku 1776. V prvním případě by byla razidla jen polírována bez jakýchkoliv výloh, ve druhém případě by musely být zhotoveny tři nové reversní ražební kolky ve lhůtě šesti týdnů a rytcí za to zapláceno 50 zlatých. Pisatel žádal biskupa o rozhodnutí, aby mohl co nejdříve zařídit vše potřebné u c. k. mincovního úřadu v Praze. Biskup rozhodl, aby k ražbě byly použity tři nové reversní ražební kolky. Jejich zhotovení bylo podmíněno předložením povolení k ražbě mincí c. k. mincovnímu úřadu v Praze, kterým se ale biskup nemohl prokázat.

Obsáhlým dopisem zasláným císařovně dne 25. listopadu 1776 si biskup stěžuje, že chtěl pokračovat v ražbě mincí v pražské mincovně, razit zde tolarý a zlaté, že však c. k. mincovní úřad v Praze jej žádá o předložení nejvyššího povolení k ražbě těchto mincí. Je všeobecně známo, psal biskup, že žije vzdálen od svého řádného sídla a od archivu biskupství a nemá přístup ke starým spisům, potvrzujícím jeho regální práva. Císařovna ho přece po dosažení biskupské hodnosti potvrdila ve všech knížecích regáliích světských, které užívali jeho předchůdci, mimo jiné též k výkonu mincovního práva. Toto užívá již po více let a bylo mu povoleno nejdříve ve Vídni, později podle nejvyššího potvrzení v Praze. Prosí císařovnu, aby vydala pražskému úřadu oznámení, že je mu povoleno zmincovat zlato získané dolováním jeho poddaných, které provozuje nyní se škodou pouze pro jejich dobro. Současný výnos těžby není stejně značný a jeho žádost se netýká pouze jeho osoby, ale výhod a předností jemu svěřeného biskupství.²¹

Císařovna vyhověla jeho prosbě a povolila mu roku 1777 razit v pražské mincovně po 100 kusech dukátů, tolarů a zlatých. Byly to poslední mince biskupa Schaffgotsche – niského knížete, jako leníka české Koruny, ražené v pražské mincovně z cukmantelského zlata a stříbra. Biskup, žijící ve vyhnanství na zámku Jánský Vrch u Javorníka, omezený jen na příjmy ze svých statků v rakouské části vratislavského biskupství, byl štedrým, lehkomyšlným přítelem hudby, divadla a zábav, jimž se na zámku věnoval. Roku 1785 byla na biskupské statky pro jejich zadluženost uvalena nucená správa. Při převzetí statků zjistila státní správa, že důlní práce na Zlatohorsku vykazovaly v letech 1755–1785 ztrátu 15500 zlatých. Po důkladné kontrole stavu dolů a dobrodání, aby se v těžbě nepokračovalo, zastavila státní správa biskupských statků roku 1788 se souhlasem vídeňského dvora zcela těžbu na Zlatohorsku.²² Biskup Schaffgotsch zemřel na Jánském Vrchu 5. ledna 1795 ve věku 79 let.

Pro ověření údajů z literatury o ražbách biskupa Schaffgotsche a prověření archivních zpráv

•••••
²⁰ POŠEPNÝ, F.: *Das Goldvorkommen Böhmens und der Nachbarländer*, Archiv für praktische Geologie, Freiberg 1895, s. 418–419.

²¹ Zemská vláda Jánský Vrch, sign. 323, ZA Opava.

²² ZUBER, R. a kol.: *Jesenicko v období feudalismu do r. 1848*, Ostrava 1966, s. 461 an.

jsem provedl podrobný průzkum dochovaných ražeb mincí uložených ve všech významnějších státních muzeích v Evropě a USA.²³ Zjištěné údaje o výskytu jednotlivých druhů mincí spolu s metrologickými údaji a inventurními čísly uložení uvádím v příložené tabulce. Chybějící údaje nebyly jednotlivými institucemi sděleny, popis hran mincí uvádím v originálním znění.

Na základě shromážděných a ověřených údajů a fotografií ražeb jednotlivých mincí jsem sestavil následující katalogový popis mincí biskupa Schaffgotsche podle mincoven. Obsahuje podrobný popis aversu, reversu, hrany, rozměr a hmotnost.

Mincovna v Cukmantlu

5dukát 1748 bez značky (obr. č. 1)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Po obvodu provazec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D : G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH

Rv.: Štít dvakrát polcený a jednou dělený se středním štítkem, korunovaným knížecí čepicí.

Střední štítek čtvercový, v 1. a 4. (stříbrném) poli 3 (červené) kůly, ve 2. a 3. (modrém) poli na (zeleném) trojvrší (zlatý) gryf, držící v předních tlapách (stříbrný) kámen. Druhé a 5. pole štítu štípeno, ve 2. poli vpravo na (zlatém) poli (černá) orlice. Na štítě turnajská přilba s klenotem, který tvoří (bílá) ovečka, mající na krku na (červeném) obojku zavěšen (zlatý) zvoneček a stojící před (zeleným) stromem. Klenot není oddělen od přilby helmovní ko-

•••••

²³ Za spolupráci a cenné informace a zaslání fotografií mincí děkuji především dr. Karlu Schulzovi z Kunsthistorisches Museum ve Vídni, dr. B. Klugemu ze Staatliche Museen zu Berlin, E. M. Beslymu z The British Museum v Londýně, dr. Jarmile Háskové, CSc. z Národního muzea v Praze, univ. prof. dr. Jiřímu Sejbaloovi, DrSc., dr. Janu Šmerdovi z Moravského muzea v Brně, dr. Karlu Müllerovi ze Zemského archivu v Opavě a Mgr. Květoslavu Growkovi ze Státního okresního archivu v Jeseníku. Cenné informace mi dále zaslali dr. P. Arnold ze Staatliche Kunstsammlungen in Dresden, dr. W. Steguweit z Museen der Stadt Gotha, H. Maué z Germanisches Nationalmuseum v Norimberku, dr. W. Hess ze Staatliche Münzsammlungen v Mnichově, dr. G. Hatz z Museum für Hamburgische Geschichte v Hamburku, dr. Hagen-Jahnke z Deutsche Bundesbank ve Frankfurtu n.M., dr. H. U. Geiger ze Schweizerisches Landesmuseum v Curychu, M. Hermansdorfer z Muzea Narodowego ve Vratislavi, páter J. Pater z Archiwum Archidiecezjalnego ve Vratislavi, D. Svobodová, prom. hist. z Národního muzea v Praze, K. Bendixen z Den Kongelige Nationalmuseet v Kodani, T. R. Volkov z Fitzwilliam Museum v Cambridgi a dr. R. Jäger z univerzity v Lipsku. Pro úplnost evidence uvádím také muzea, která odpověděla, že mince biskupa Schaffgotsche ve svých sbírkách nemají a rovněž muzea, která neodpověděla vůbec. Negativní odpovědi jsem obdržel z Westfälisches Landesmuseum v Münsteru, Historisches Museum v Basileji, Landesmuseum v Oldenburku, Herzog-Anton-Ulrich Museum v Braunschweigu, Münzkabinett der Stadt Winterthur ve Winterthuru, Württembergisches Landesmuseum ve Stuttgartu, Kestner Museum v Hannoveru, Bernisches Historisches Museum v Bernu, Archiv der Hansestadt Lübeck v Lübecku, Staatliche Galerie Moritzburg v Halle, Bibliothèque Nationale v Paříži, Kungl. Myntkabinettet ve Stockholmu, Historisches Museum ve Frankfurtu n. M., Badisches Landesmuseum v Karlsruhe, Archäologisches Institut der Universität Göttingen v Göttingenu, National Museet v Oslu, Museum Schloss Bernburg v Bernburgu, Rheinisches Landesmuseum v Bonnu, Istituto Italiano di Numismatica Roma v Římě, Administration des Monnaies et Médailles v Paříži, Athens Numismatic Collection v Aténách, Musées d'Archeologie v Liège, Bibliotheca Apostolica Vaticana ve Vatikánu, Städtisches Münzkabinett v Mohuči, Bibliothèque Nationale et Universitaire ve Štrasburku, Cabinet des Médailles v Lausanne, Staatliches Museum Schwerin ve Schwerinu, Muzeum Sztuki Medalierskiej ve Vratislavi, Heimatmuseum Stolberg/Harz ve Stolbergu, Kunstsammlungen zu Weimar ve Výmaru. Odpověď jsem neobdržel od těchto muzeí: Museo Numismatico delle Zecca v Římě, Koninklijk Kabinet van Munten v Haagu, Märkisches Museum v Berlíně, Liechtensteinisches Landesmuseum ve Vaduzu, Oberösterreichisches Landesmuseum v Linci, Kurpfälzisches Museum v Heidelbergu, Smithsonian Institution's Numismatic Collection ve Washingtonu, dále z Národních muzeí v Budapešti, Bukurešti, Varšavě a z numismatického oddělení Ermitáže v Petrohradě. Kromě toho jsem prohlédl aukční katalogy uložené v knihovně České numismatické společnosti v Praze, uvedené v publikaci: JANOVSKEJ, H. – POLÍVKA, E. : *Katalog knihovny NSČS v Praze*, Praha 1967, pod čísly 2126–3150. Za umožnění studia děkuji pánům V. Hanibalovi a M. Bošinovi.

• obr. 1

runkou. Z přílby splývají (červeno-stříbrná) přikryvadla. Za štítem vpravo berla závitěm dovnitř a mitra, vlevo knížecí čepice a meč. Vše spočívá na knížecím plášti s knížecí čepicí.

Po obvodu provazec.

Opis: EPISC • WRATISLA • PR • NISS • ET • DUX • GROTTKO • 17–48

Zjištěn jediný exemplář, vyobrazená a popsaná mince je uložena v Kunsthistorisches Museum ve Vídni.

Průměr 35,0 mm; hmotnost 17,29 g; hrana vroubkovaná; inv. č. 4.110 b&

• obr. 2

4dukát 1748 bez značky (obr. č. 2)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Po obvodu provazec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH

Rv.: jako u č. 1. Po obvodu provazec.

Opis: EPISC • WRATISLA • PR • NISS • ET • DUX • GROTTKO • 17–48

Zjištěn jediný exemplář, vyobrazená a popsaná mince je uložena v British Museum v Londýně.

Průměr 35,5 mm; hmotnost 13,85 g; hrana vroubkovaná; inv. č. C 3.551

Dukát 1748 bez značky (obr. č. 3)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Po obvodu provazec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTS

Rv.: jako u č. 1. Po obvodu provazec.

Opis: EPISC • WRATISLA • PR • NISS • ET • DUX • GROTTKO 17–48

Zjištěny dva exempláře. Vyobrazená a popsaná mince je uložena v Kunsthistorisches Museum ve Vídni.

Průměr 22,8; hmotnost 3,46 g; hrana vroubkovaná; inv. č. 11.381 a&

• obr. 3

Poznámka: J. F. Joachim uvádí, že razidla pro ražby z roku 1748 zhotovil vřatislavský medailér Johann Gottfried Held. Mince vyobrazená v knize Saurmy-Jeltsche má v opisu na aversu PRI • a na reversu GROTKO • . Jedná se zřejmě o chybu v interpretaci opisu. Zjištěn rovněž odrazek dukátu v mědi – uveden v aukčním katalogu firmy Adolph E. Cahn – Auctions Katalog Nr. 73 ze dne 29. února 1932 – Sammlung Löffler, pod č. 994.

• obr. 4

Mincovna ve Vídni

Dukát 1752 D (obr. č. 4)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Pod poprsím značka D.²⁴ Po obvodu provazec.

Opis: PHIL • GOTTH • D • G • PR • DE SCHAFFGOTSCH

Rv: Štít dvakrát polcený a jednou dělený se středním štítkem korunovaným knížecí čepicí. Střední štítek čtvrcený, v 1. a 4. poli (červené) kůly, ve 2. a 3. poli na (zeleném) trojvrší (zlatý) gryf držící v předních prackách (stříbrný) kámen. Druhá a 5. pole štípeno, v 2. poli vpravo na (zlatém) poli (černá) orlice se (stříbrným) perizoniem, vlevo (červeno-stříbrně) šachováno, v 5. poli naopak. V 1. a 6. (červeném) poli (3,2,1) (stříbrných) lilíí, ve 3. a 4. (zlatém) poli (černá) orlice se (stříbrným) perizoniem. Na štítě turnajská přilba s klenotem, který tvoří (bílá) ovečka, mající na krku na (červeném) obojku zavěšen (zlatý) zvoneček a stojící před (zeleným) stromem. Klenot není oddělen od přilby helmovní korunkou. Z přilby splývají (červeno-stříbrná) příkryvadla. Za štítem vpravo berla závitem ven a mitra, vlevo knížecí čepice a meč. Štít je otočen kolanou pruského Řádu Černého orla. Vše spočívá na knížecím plášti s knížecí čepicí. Po obvodu provazec.

Opis: EPIS : WRAT : PR : NISS : ET • DUX • GROTK : 1752 •

Zjištěno sedm exemplářů, vyobrazená a popsaná mince je uložena v Kunsthistorisches Museum ve Vídni.

Průměr 21,5 mm; hmotnost 3,47 g; hrana vroubkovaná; inv. č. 11.382 a&

•••••

²⁴ D – mincovní značka Matthäuse Donnera – rytec a medailéra ve vídeňské mincovně. Narodil se 29. srpna 1704 v Esslingu v Dolním Rakousku jako syn kováře Petra Donnera. Od roku 1726 studoval na Vídeňské akademii – žák švédského rytce Benedikta Richtera. V roce 1745 byl jmenován ředitelem rytecké akademie (Graveurakademie). V letech 1745–1756 působil jako šéf – rytec ve vídeňské mincovně. V roce 1734 se oženil s Annou Marií Wirthovou, dcerou vídeňského zlatníka Friedricha Wirtha. Zemřel ve Vídni 26. srpna 1756. FORRER, L.: *Bibliographical Dictionary of Medallists*, London 1904, Vol. I, s. 604 a Vol. VII, London 1923, s. 230.

• obr. 5

Tolar 1753 D (obr. č. 5)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Pod poprsím značka D. Po obvodu provazec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH •

Rv.: jako u č. 4

Opis: EPISC : WRATISL : PR : NISS : ET • DUX • GROTTKOV • 1753 •

Celkem zjištěno 15 exemplářů, vyobrazená a popsaná mince je uložena v Kunsthistorisches Museum ve Vídni.

Průměr 41,4 mm; hmotnost 29,15 g; hrana Laubrand; inv. č. 4.111 b&

• obr. 6

1/2tolar 1754 D (obr. č. 6)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Pod poprsím značka D. Po obvodu perlovec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH •

Rv.: jako u č. 4. Po obvodu perlovec.

Opis: EPISC : WRATISL : PR : NISS : ET • DUX • GROTTKOV • 1754 •

Celkem zjištěno 14 exemplářů, vyobrazená a popsaná mince je uložena ve Staatliche Museen zu Berlin v Berlíně.

Průměr 33,5 mm; hmotnost 14,65 g; hrana Laubrand; inv. č. Altbestand

1/2tolar 1754 D – varianta (obr. č. 7)

Av.: shodný s č. 6, v opise není tečka za slovem PHILL. Po obvodu perlovec.

Opis: PHILL GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH •

Rv.: jako č. 6. Po obvodu perlovec.

Opis: EPISC : WRATISL : PR : NISS : ET • DUX • GROTTKOV • 1754 •

• obr. 7

Zjištěn jediný exemplář, vyobrazená a popsaná mince je uložena v Kunsthistorisches Museum ve Vídni.

Průměr 33,7 mm; hmotnost 14,61 g; hrana Laubrand; inv. č. 4.112 b&

Dukát 1770 D

Existence nebyla ověřena. F. Friedensburg cituje pod č. 2781. Mince je rovněž uvedena v prodejním seznamu firmy J. Belmonte: Die Münzen und Medaillen Sammlung August Gutheil, Hamburk 1855 pod. č. 2313 a v katalogu firmy Leo Hamburger: Katalog Münzen und Medaillen, Frankfurt a. M., Auktion 23. Nov. 1920, pod č. 469.

Tolar 1770 D

Existence neověřena, cituje F. Friedensburg pod č. 2782.

• obr. 8

Tolar 1770 bez značky (obr. č. 8)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. K ražbě mince bylo použito nepochybně razidla tolaru z roku 1753, na kterém byl přeryt jen opis a odstraněna značka mincmistra Donnera. Po obvodu perlovec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH •

Rv.: Jako u tolaru 1753 D, liší se počtem kúlů (8) v 1. a 4. poli středního štítku, délkou a tvarem stuh na bocích knížecího pláště a typem písma v opise. Reversní kolek byl přeryt celý podle vzoru tolaru z roku 1753 D, provedení je velmi nedbalé. Po obvodu perlovec.

Opis: EPISC : WRATISL : PR : NISS : ET • DUX • GROTTKOV • 1770 .

Zjištěny tři exempláře, vyobrazená a popsaná mince je uložena v Kunsthistorisches Museum ve Vídni.

Průměr 41,0 mm; hmotnost 27,93 g; hrana Laubrand; inv. č. 4.113b&

1/2 tolar 1770 bez značky

Existence neověřena, cituje F. Friedensburg pod č. 2783 a E. Kopicki pod č. 667/3 (průměr 33,0 mm, hmotnost 14,4 g). Mince je údajně uložena ve sbírkách Muzea Narodowego ve Varšavě.

• obr. 9

Mincovna v Praze

Tolar 1773 D (obr. č. 9)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Pod poprsím značka D. Po obvodu provazec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH •

Rv.: jako u tolaru 1753 D. Po obvodu provazec.

Opis: EPISC : WRATISL : PR : NISS : ET • DUX • GROTTKOV • 1773 •

K ražbě bylo použito razidlo tolaru z roku 1753 D. Avers nezměněn, na reversu provedeno přerytí číslice 5 v letopočtu 1753 na 7–1773. Vyobrazená a popsaná mince je uložena ve Staatliche Museen zu Berlin v Berlíně. (obr. č. 10)

Průměr 42,0 mm; hmotnost 29,17 g; hrana Laubrand; inv. č. Altbestand

• obr. 10 – detail přerytí razidla z 1753 na 1773

• obr. 11

1/2tolár 1774 D (obr. č. 11 – zvětšeno)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Pod poprsím značka D. Po obvodu provazec.

Opis: PHILL GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH •

Rv.: jako u 1/2tolaru 1754 D. Po obvodu provazec.

Opis: EPISC : WRATISL : PR : NISS : ET • DUX • GROTTKOV • 1774

K ražbě bylo použito razidlo 1/2tolaru z roku 1754 D, se stejnou chybou opisu, jako u 1/2tolaru 1754 D uloženého ve sbírkách Kunsthistorisches Museum ve Vídni, kde v opise chybí na aversu tečka za PHILL. (viz obr. č. 7). Na reversu provedeno přerytí číslice 5 v letopočtu 1754 na číslici 7–1774. Vyobrazená a popsaná mince je uložena ve Staatliche Museen zu Berlin v Berlíně. (obr. č. 12)

Průměr 34,0 mm; hmotnost 14,61 g; hrana Laubrand; inv. č. Altbestand

• obr. 12 – detail přerytí razidla z 1754 na 1774

• obr. 13

Dukát 1777 bez značky (obr. č. 13)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo.

Opis: PHILL • GOTTH • D • PR • DE SCHAFFGOTSCH hlava pokryta kalotou. Po obvodu perlovec.

Rv.: jako u dukátu 1752 D, liší se tvarem knížecího pláště, tvarem stuh na bocích a typem písma v opisu. Po obvodu perlovec.

Opis: EPIS • WRAT • PR • NISS • ET DUX • GROTTK • 1777

Mince je údajně uložena ve sbírkách Muzea Narodowego ve Varšavě, E. Kopicki ji cituje pod číslem 670/3 (průměr 22,0 mm, hmotnost 3,5 gr). Fotografie poskytl pan Collin R. Bruce II z nakladatelství Krause Publications, Iola, Wisconsin USA.

• obr. 14

Tolar 1777 bez značky (obr. č. 14)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Po obvodu perlovec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH

Rv.: jako u tolaru 1770 bez značky, obraz se liší tvarem knížecího pláště, stuh po jeho bocích a tvarem písma v opisu. Po obvodu perlovec.

Opis: EPISC : WRATISL • PR : NISS : ET • DUX • GROTTKOV • 1777 .

Pro aversní stranu bylo použito razidlo tolaru 1770 bez značky, pro reversní stranu bylo zhotoveno razidlo nové. Jako předlohy bylo nepochybně použito razidla tolaru 1753 D. Zjištěny dva exempláře, vyobrazená a popsaná mince je uložena ve Staatliche Museen zu Berlin v Berlíně.

Průměr 41,0 mm; hmotnost 28,07 g; hrana Laubrand; inv. č. Altbestand

• obr. 15

1/2tolar 1777 bez značky (obr. č. 15)

Av.: Poprsí biskupa Schaffgotsche v mozetě s klopami se zavěšeným křížem vpravo, hlava pokryta kalotou. Po obvodu perlovec.

Opis: PHIL • GOTTHARD • D • G • PR • DE • SCHAFFGOTSCH •

Rv.: jako u 1/2tolaru 1770 bez značky. Po obvodu perlovec.

Opis: EPISC : WRATISL : PR : NISS : ET • DUX GROTTKOV • 1777 .

Pro aversní stranu bylo zřejmě použito razidlo 1/2 tolaru 1770 bez značky, pro reversní stranu bylo zhotoveno, jako u tolaru 1777 bez značky, razidlo nové. Zjištěn jeden exemplář, vyobrazená a popsaná mince je uložena ve Staatliche Museen zu Berlin v Berlíně. Průměr 33,0 mm; hmotnost 14,01 g; hrana Laubrand; inv. č. 26 F/1904

• obr. 16 – portrét biskupa Filipa Gottharda Schaffgotsche

Katalogový soupis ražeb biskupa Schaffgotsche, sestavený na základě zjištěných jednotlivých exemplářů, není přirozeně úplný. Existenci tolaru 1770 D se nepodařilo vůbec zjistit a ověřit. Dukát 1770 D je doložen pouze v literatuře, rovněž jako ražba 1/2tolaru 1770 bez značky, která je údajně uložena ve sbírkách Muzea Narodowego ve Varšavě. Dukát 1777 bez značky je znám, ale metrologické údaje nejsou ověřitelné. Rovněž nejsou přesně známy náklady jednotlivých ražeb (s výjimkou pražských z roku 1777) a jména ryců. Dále je tu stále řada nevyřešených záhad, např. ražba 5dukátu 1748 bez značky. Ty bude možno rozřešit až nálezem dalších archivních materiálů, vztahujících se k ražbě mincí biskupa Schaffgotsche, v archivech vratislavského biskupství a mincoven ve Vídni a v Praze. Přestože byl proveden rozsáhlý průzkum o dochovaných ražbách biskupa Schaffgotsche ve všech významných numismatických sbírkách evropských zemí, lze předpokládat, že se podaří ověřit existenci dosud chybějících ražeb mincí uváděných F. Friedensburgem a další literaturou. Účelem mé práce bylo totiž poskytnout spolehlivý obraz dosavadního bádání o mincování biskupa Schaffgotsche. Za cenný přínos považuji ověření činnosti Schaffgotschovy mincovny v Cukmantlu, jejíž existence nebyla v literatuře známa.

• tabulka výskytu jednotlivých druhů mincí

	Institute	*	**	hrana	inv. číslo
5dukát 1748 bez značky	Kunsthistorisches Museum, Vídeň	35,0	17,29	Schrägrillen	4.110 b&
4dukát 1748 bez značky	British Museum, Londýn	35,5	13,85	//////////	C 3551
Dukát 1748 bez značky	Kunsthistorisches Museum, Vídeň	22,8	3,46	Schrägrillen	11.381 a&
	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	23,0	3,48	Gekerbt	Altbestand
Dukát 1752 D	Kunsthistorisches Museum, Vídeň	21,5	3,46	Schrägrillen	11.382 a&
	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	21,0	3,47	Gekerbt	Altbestand
	Národní muzeum, Praha	21,0	3,48	Kapkovitý vzor	H5-159, IV.c, 2
	Deutsche Bundesbank, Frankfurt n. M.	20,8	3,477	Blattkranz ?	670/70
	Staatliche Kunstsammlungen Dresden	21,1	3,458	Laubrand	MKD 2432
	Staatliche Münzsammlung, Mnichov	21,0	3,48		
	Germanisches National Museum, Norimberk	21,0	3,48	Gekerbter Rand	Mü 23651
Tolar 1753 D	Kunsthistorisches Museum, Vídeň	41,4	29,19	Laubrand	4.111 b&
	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	41,0	29,21	Laubrand	Altbestand
	Universität Leipzig, Lipsko	41,0	29,11	Laubrand	
	Moravské muzeum, Brno	42,0	29,187		Hl. sbírka 3663
	Dtto	42,0	29,170		Rajh. sb. 1201
	Dtto	42,0	29,166		I. č. 211235
	Nationalmuseet, Kodaň		29,24	Kranz	K.P. 593
	British Museum, Londýn	41,0	29,26	Leaf	51 – 3 – 8, 13
	Fitzwilliam Museum, Cambridge	41,2	29,21	Leaf	1778 : 01
	Deutsche Bundesbank, Frankfurt n. M.	41,0	29,191	Blattkranz	14371
	Schweizerisches Landesmuseum, Curych	41,6	29,19	Laubkranz	ZB : Sch 6935
	Archivum Archidiecezjalne, Vratislav	40,0			II/ 16
	Staatliche Münzsammlung, Mnichov	41,0	29,21		
	Germanisches National Museum, Norimberk	41,5	29,02	Laubrand	Mü 23652
	Museen der Stadt Gotha, Gotha	41,5	29,205	Laubrand	MK Gotha, 3,2/5658
1/2 tolar 1754 D	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	33,5	14,65	Laubrand	Altbestand
	Universität Leipzig, Lipsko	33,0	14,58	Laubrand	Altbestand
	Moravské muzeum, Brno	34,0	14,491		Rajh. sb. 1022
	Dtto	34,0	14,613		Dtto
	Nationalmuseet, Kodaň		14,63	Kranz	K.P. 593
	British Museum, Londýn	33,5	14,63	Leaf	SS 8 52 – 144
	Národní muzeum, Praha	33,0	14,55	Lístky 2–3 vedle sebe	H5 – 121.059
	Deutsche Bundesbank, Frankfurt n. M.	33,5	14,602	Blattkranz	412/60
	Muzeum Narodowe, Vratislav	33,2	14,517		X – 22.320
	Staatliche Kunstsammlungen, Drážďany	33,6	14,64	Laubrand	MKD 2084
	Archivum Archidiecezjalne, Vratislav	32,0			III/ 17
	Staatliche Münzsammlungen, Mnichov	33,6	14,63		
	Museum für Hamburgische Geschichte, Hamburg	34,0	14,63	Laubrand	Alter Bestand
	Germanisches National Museum, Norimberk	34,0	14,64	Laubrand	Mü 23653
	1/2 tolar 1754 D – var.	Kunsthistorisches Museum, Vídeň	33,7	14,61	Laubrand
Tolar 1770 bez značky	Kunsthistorisches Museum, Vídeň	41,1	27,93	Laubrand	4.113 b&
	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	41,0	28,07	Laubrand	Altbestand
	Städtisches Museum, Braunschweig	41,0	28,0		
Tolar 1773 D	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	42,0	29,17	Laubrand	Altbestand
1/2 tolar 1774 D	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	34,0	14,61	Laubrand	Altbestand
Tolar 1777 bez značky	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	41,0	28,07	Laubrand	Altbestand
	Moravské muzeum, Brno	42,0	28,003		Hl. sbírka 3665
1/2 tolar 1777 bez značky	Staatliche Museen zu Berlin, Berlín	33,0	14,01	Laubrand	26 F/ 1904

* Ø v milimetrech; ** hmotnost v gramech

•••••

Münzprägung des Fürsten von Neisse und des Bischofs von Breslau Philip Gotthard Schaffgotsch in den Jahren 1748–1777 in Zuckmantel, Wien und Prag

Aufgrund des neu entdeckten Archivmaterials bietet der Beitrag ein umfassendes Bild über die Münzprägung des Bischofs Schaffgotsch in der bischöflichen Münzstätte in Zuckmantel im Jahr 1748, in den kaiserlichen Münzstätten in Wien in den Jahren 1752, 1753, 1754 und 1770, und in Prag in den Jahren 1773, 1774 und 1777. Zur Überprüfung der bisherigen Literatur hat der Autor eine breit angelegte Kontrolle der Aufbewahrung von einzelnen Prägungen des Bischofs Schaffgotsch in allen bedeutsamen staatlichen Museen in Europa durchgeführt. Der Katalogteil der Arbeit umfasst genaue Beschreibungen der Münzen und genauen Wortlaut der Umschriften der Legenden, Fotografien der Avers- und Reversseiten von vielen gefundenen Prägungen, Detailabbildungen der umgravierten Jahreszahlen und zuverlässige metrologische Daten über die Münzen. Der Autor spezifiziert und ergänzt, bzw. korrigiert, die Informationen in der bisherigen Literatur über die Münzprägung von Bischof Schaffgotsch.

Die Arbeit wird in vollem Umfang und in deutscher Sprache für Veröffentlichung in Österreich vorbereitet.

Übersetzt von B. Vančura

■ literatura

Szyszko-Czyżak, Anna:
Medale i medaliony polskie
z XIX wieku w zbiorach
muzeum okręgowego
w Toruniu.

Toruń 2001, 128 str.

•••••

Katalog medailů a medailonů 19. století navazuje na obdobný soupis polských medailů 16.–18. století ze sbírek muzea v severopolské Toruni, který Anna Szyszko-Czyżak vydala již v roce 1981.

Jako polonika uvádí i ražby jiných států, které se vztahují k polské historii, například oficiální medaile císaře Napoleona, které vydávala pařížská mincovna pod vedením ředitele státních muzeí Dominika Denona (Bertrand Andrieu, Nicolas Brenet, později Amadee Durand, Jean Jacques Barre, David

d'Angers a další). Časté jsou i práce medailérů pruských (Friedrich Heinrich Krüger, Karl Wilhelm Hoeckner). Českého čtenáře zaujmou ražby Josefa Langa (Ossolineum ve Lvově 1817) a Františka Xavera Stuckharta (vládní medaile Alexandra I.). Měděná Stuckhartova medaile tří komisařů krakovské republiky z roku 1818 připomíná jako jednoho z nich i Josefa Swerts-Šporka z rodiny českého Františka Antonína hraběte Šporka. Není zmíněno, že dotyční komisaři dostali své odražky ve zlatě. Z pozdějších rakouských medailérů jsou zastoupeni například Josef Daniel Boehm, Carl Radnitzky, Anton Scharff nebo Josef Tautenhayn. Knížete Metternicha portrétuje spolu s Jakubem Szelou posměšná medaile Henryka Dmochowského, modelovaná roku 1846 v pařížském exilu.

Zajímavý, užitečný a plně ilustrovaný katalog sto sedmdesáti osmi polských medailů 19. století doplňuje jmenný rejstřík.

T. Kleisner

materiály

Dosud neznámý slezský brakteát?

Zdeněk Nechanický

Jeden z našich členů mne požádal o pomoc při popisu brakteátu, který vydražil na 36. aukci brněnské aukční síně Dukát dne 27. dubna 2002 pod č. 315. Mince byla v aukčním katalogu popsána následovně:

315. Přemysl II. (1253–1278). Brakteát střední, C 829-1, 1000 (docílená cena 3000 Kč)

Vydražená mince neodpovídá popisu. Podobnou, ale se značně menším průměrem, popisuje a vyobrazuje F. Cach pod č. 832¹ jako český půlbrakteát Přemysla II. z let 1260–1278 z depotu Zalesie Slaskie. Na Cachově kresbě má jednoocasý lev na hlavě tři výčnělky, typické pro dobové schematické ztvárnění královské koruny. V Dukátu vydražená mince spíše odpovídá slezskému brakteátu Friedensburg č. 743.² Na kvalitní fotografii je vidět podobný obraz, ale na hlavě lva(?), jak jej autor popisuje, jsou pouze dva výčnělky, podobně jako na vydražené minci, které spíše připomínají uši. Vše svědčí o slezském původu ražby se stejným obrazem jako Friedensburg č. 743, ale s větším průměrem 25,57/26,85 mm a hmotností 0,65 g, což nasvědčuje, že jde o dosud neznámý vyšší nominál. Podle uložení depotu Zalesie Slaskie s 24 brakteáty typu Friedensburg č. 743³ lze usuzovat, že popisovaný exemplář byl ražen rovněž před rokem 1280.⁴

• foto V. Dvořáková

Ein bisher unbekanntes Brakteat aus Schlesien?

Der Autor publiziert ein Brakteat, das irrtümlicherweise dem Könige Přemysl Otakar II. zugeschrieben wurde. Die Darstellung des Löwen auf dieser Münze ist aber identisch mit der des Löwen auf dem schlesischen Brakteat vom Typ Friedensburg Nr. 743. Das Gewicht und der Durchmesser der beschriebenen Münze sprechen dafür, dass es sich um einen höheren, bisher unvermerkten Nominalwert der von Friedensburg obenerwähnten schlesischen Prägung vor dem Jahr 1280, handelt.

Übersetzt von J. Horáček

¹ CACH, František: *Nejstarší české mince III*, Praha 1974.

² FRIEDENSBURG, Ferdinand: *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931.

³ FRIEDENSBURG, Ferdinand: *Der Brakteatenfund von Salesche, Altschlesien I*, I, Breslau 1922, s. 27 n.

⁴ Jelikož jsem si nebyl jist svým názorem, upřesnění mého přidělení jsem konzultoval s dr. J. Háskovou, které děkuji za ochotu.

Chyborážby mincí

Jiří Hána

V Num. listech 51, 1996 (č. 5/6) publikoval M. Cajthaml zajímavou chyborážbu pražského tříkrejcaru z roku 1625, jenž byl součástí depotu mincí z bání kostelní věže v Kadani¹ a v jehož opise došlo kromě přehození písmen i k chybnému dělení panovníkova jména. Krátce předtím, než jsem měl možnost dozvědět se o existenci této mince, získal jsem pro svoji sbírku tříkrejcar s podobnou ryteckou chybou. Jedná se stejně jako v případě kadaňské mince o tříkrejcar Ferdinanda II., avšak z kutnohorské mincovny a s letopočtem 1624. Mincovnu v kutnohorském Vlašském dvoře tehdy spravoval Šebestián Hölzl a tříkrejcar nese jeho značku – šestipaprskovou hvězdu.

Minci popisují takto:

Čechy, Ferdinand II. (1617–1637), *Kutná Hora*, Š. Hölzl, 3krejcar 1624

Av.: Poprsí zprava, opis: FE . RDI . II . D : G . R (*) I . S . A . G H . BREX .

Rv.: Císařská orlice s rakousko-burgundským štítkem, kolem opis: ARCH . AV. DVX
(3) BV . M . M . 1624

Průměr: 21,6 mm, hmotnost: 1,47 g, jakost nezkoušena.

Zmíněná anomálie spočívá v nestandardně rozděleném lícním opise, kde je zkratka panovníkova jména rozdělena na dvě části: **FE . RDI**, takže celý opis zní **FE . RDI . II . D : G . R (*) I . S . A . G H . BREX**. Obraz i opis rubní strany se nikterak neliší od běžných kutnohorských grošů. Typově odpovídá mince Ja²: 30b. resp. MKČ³: 809a, jen mincmistrovská značka na lici a označení nominálu na rubu mince jsou uvedeny v závorkách. Je zajímavé, že se v tak blízké době (s odstupem jednoho roku) objevila táž odchylka na dvou mincích stejné hodnoty, avšak z různých mincoven. Tento úkaz by se snad dal vysvětlit tak, že se naše mince z roku 1624, resp. mince z téhož razidla, stala nenadálou souhrou náhod vzorem rytci kolků pro pražský tříkrejcar.

¹ CAJTHAML, M.: *Nález mincí v děkanském kostele v Kadani*, Num. listy 51, 1996, s. 167–168.

² JANOVSÝ, H.: *České vládní mince, kartotéka novověku*, ČNS Praha 1948, s. 911.

³ HALAČKA, I.: *Mince zemí koruny české 1526–1856*, II. díl, ČNS Kroměříž 1988, s. 418.

Chybořby mincí lze de facto rozdělit do dvou základních skupin.

Chyby rytecké

První jsou chybami, jichž se dopustil rytec ražebního kolku, a tedy chybami, které je teoreticky možné shledat na více mincích. Náš tříkrajcar i mince kadaňského nálezů patří do této skupiny mincí. Nejčastěji se takové chybořby projevují právě přehozenými nebo vynechanými písmeny opisů nebo čísly v letopočtu.

Chyby ražební

Druhou skupinou chybořb lze charakterizovat jako chyby vzniklé v průběhu výrobního procesu (ražby) v důsledku nepozornosti pregéře, nebo jeho pomocníka. Sem náleží nejružnější dvojrázy, nedoražené mince, excentrické ražby nebo mince inkusní. Každá z takto postižených mincí je v podstatě „unikátem“, neboť můžeme s úspěchem pochybovat o opakovaném neúmyslném zhotovení identického výrobního zmetku.

Jako reprezentanta této druhé skupiny chybořb bych zde chtěl představit oboustranně ražený kruhový peníz se lvem, vybitý v kutnohorské mincovně v době vlády Jiřího z Poděbrad.

Minci popisují takto:

Čechy, Jiří z Poděbrad (1458–1471), *Kutná Hora*, kruhový peníz se lvem (1/7 groše)

Av.: V hladkém kruhu český lev.

Rv.: V hladkém kruhu český lev.

Průměr: max. 15,0 mm, min. 13,1 mm, hmotnost: 0,62 g. Jakost nezkoušena.

Obraz na obou stranách mince (odpovídá typu Rad. I/21)⁴ je pozitivní a nejedná se tedy o inkusní minci, i když okolnosti jejího vzniku byly asi velmi podobné. Pokud totiž nedošlo ke zhotovení našeho penízu úmyslně, lze jeho vznik vysvětlit dvěma způsoby:

Po vyražení jedné strany ulpěla mince na razidlo a při jeho zvednutí, aby pod ně mohl pregéřův pomocník (nebo i sám pregéř) vložit nový střížek, se uvolnila a dopadla obráceně na nově vložený střížek. Pak byly obě mince najednou vyraženy, přičemž obraz nového střížku musel být zcela jistě negativní (inkusní mince).

Jako druhá možnost, jak vysvětlit tuto anomálii, se nabízí nedbalost pregéřova pomocníka, jenž přihodil jednou již vyraženou minci mezil dosud neražené střížky. Pak ji po chvíli opět vzal a pokládaje ji za čistý neražený střížek, vložil ji pregéřovi pod razidlo.

Na minci můžeme přesně pozorovat, která z jejích stran byla ražena jako první a která následně. Obraz strany umístěné na obrázku vpravo je plošší, čímž prozrazuje, že vznikl jako první a druhým úderem na opačnou stranu střížku byl takto nepatrně zdeformován.

4 RADOMĚRSKÝ, P.: *Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna*. ČNS-Praha 1976, s. 122.

Každá chyborážba, ať už se jedná o chybu ryteckou, nebo ražební, je zapříčiněna technickou nedokonalostí mincovní výroby. S rozvojem strojní ražby, jejíž nástup lze zaznamenat v průběhu 16. století, byl částečně eliminován výskyt ražebních chyb. Na mincovním materiálu z následujícího období – na mincích, které vznikly válcováním, lisováním na pozdějších balancírech nebo na nejnovějších razících lisech – se již setkáváme jen zcela výjimečně s chybami, jako je dvojráz nebo excentrická ražba. Razící technika ale nedokázala ovlivnit vznik ryteckých chyb. Tyto výrobní nedostatky ustupují z mincí až v okamžiku, kdy dochází i v tomto úseku mincovní výroby k nástupu mechanizace. Redukční stroj, tzv. *Janvierův zmenšovací rycí stroj*, byl však do výroby zaveden až na přelomu 19. a 20. století. Stroj systémem dotykových jehel přenášel vyvýšeniny z bronzového, několikanásobně zvětšeného modelu přímo na předem připravený kus oceli velikosti skutečné mince a rycími jehlami ho do kovu ryl. Pokud tedy nebyla chyba již na modelu, neobjevila se ani na razidle.

Na moderních mincích, které vycházejí z plně automatizovaných razících lisů v počtu několika set kusů za minutu, již prakticky nelze podobnou chybu objevit. Právě proto je každá chyborážba vítaným zpestřením numismatických sbírek, ale i vědním studijním materiálem, na němž lze dokumentovat postupné zdokonalování výrobních procesů.

•••••

Fehlprägungen der Münzen

Die Fehlprägungen der Münzen werden von dem Autor in zwei Gruppen eingeteilt – Fehler bei Gravieren und Fehler bei Prägung.

Die Fehler bei Gravieren, die vom Stempelschneider verursacht sind, zeigen sich in vertauschten oder ausgelassenen Buchstaben in den Umschriften oder vertauschten oder ausgelassenen Nummern in der Jahreszahl. Als Beispiel wird ein 3-Kreuzer 1624 aus der Münzstätte in Kutná Hora angeführt, auf dem die Abkürzung des Namens des Herrschers nicht standardgemäss eingeteilt ist.

Fehler bei Prägung entstanden während des Fertigungsprozesses als Folge der Unachtsamkeit der Arbeiter. Sie umfassen verschiedene Doppelschläge, nicht vollständig geprägte Münzen, und inkusive (negative) Prägungen. Ein Beispiel ist die einseitige kreisförmige Münze aus der Zeit der Herrschaft von Jiří von Poděbrady, auf der durch Versehen auf beiden Seiten ein Löwe abgebildet ist.

Jede Fehlprägung wurde durch technische Unvollkommenheit in der Herstellung der Münzen verursacht. Mit der Entwicklung der Maschinenprägung, und besonders mit dem Anbruch der Mechanisierung der Herstellung, sind Fehlprägungen praktisch verschwunden.

Übersetzt von B. Vančura

■ nové medaile

Medaile k 60. výročí bitvy u Stalingradu / O. Dušek

Vyobrazení na 2. straně obálky

Šedesáté výročí bitvy u Stalingradu, která znamenala historický zlom ve vývoji 2. světové války, inspirovalo mladého umělce Otakara Duška k vytvoření neobvyklé medaile. Není to medaile „pěkná“ v tradičním slova smyslu, ačkoliv její provedení je špičkové. Autor, jehož dosavadní tvorba přináší neobvyklé vidění světa a jeho hodnot, evokuje novou medailí myšlenku, že z lidského hlediska není v žádné bitvě vítězů. Vyjadřuje to silou destrukce, průstřelem plochy medaile, který se nedá technicky ovlivnit a dělá z každého kusu originál.

Mimořádná je také etuje medaile, připomínající krabičku vojenského leštidla na boty, tvarem i barvou. Na jejím horním víčku, uvedeném symbolem kříže, jsou ve třech opisových pruzích anglicko-česky uvedeny název a technické parametry ražby.

Medaile o průměru 40 mm, z masivního stříbra ryzosti 0,999 a hmotnosti před průstřelem 48 g, byla ražena firmou Triga v Praze-Modřanech. Limitovaný náklad činil 150 kusů.

Av.: Ve středové patinované části je prostřelená replika německého 50feniku z roku 1942, jehož letopočet je připomínkou začátku ofenzivy na východní frontě. V leštěném mezikruží je po obvodu medaile anglický opis: + 60TH ANNIVERSARY OF THE BATTLE OF STALINGRAD.

Rv.: Ve středové patinované části je prostřelená replika sovětské 10kopějky 1943, připomínající svým letopočtem odrazení německých vojsk Rudou armádou u Stalingradu. V leštěném mezikruží je po obvodu medaile český opis: + 60. VÝROČÍ BITVY U STALINGRADU.

Široká leštěná hrana nese miniaturní punc, značku ražebny a autora.

Nová medaile O. Duška překvapuje z výtvorného i technického hlediska, neboť posunuje možnosti medailérské tvorby za tradiční stereotyp, bez nadsázky do 21. století. Nová je tu nejen symbolika, znásobená ostrými hranami průstřelu, ale i to, že nedílnou součástí ražby se stává etuje, která navozuje i dokresluje myšlenku ztvárněnou v kovu.

Zájemci mohou medaili v ceně 2 850 Kč objednat na čísle 606 492 857.

J. Hásková

Medaile k 50. výročí vzniku českobudějovické pobočky České numismatické společnosti / P. Soušek

Vyobrazení na 3. straně obálky

Českobudějovická pobočka ČNS oslavila své kulaté jubileum mimo jiné také vydáním pamětní medaile. Její autor a výrobce, Mgr. Petr Soušek ji vytvořil s částečným použitím návrhu pana Františka Marka, člena naší pobočky.

Jestliže medaile, která byla vydána k výročí v r. 1977, připomínala nejslavnější éru budějovického mincování v 16.–17. století, nová medaile nese na aversu obraz tří brakteátů, které jsou přiřazovány zdejší mincovně. Mezi ně umístil autor písmena Č.- B. a dolů nápis: 50. / VÝROČÍ ZALOŽENÍ / 1952–2002. Opis zní: ČESKÁ NUMISMATICKÁ SPOLEČNOST.

Revers ukazuje pohled na historické jádro města od západu. Dominuje mu Černá věž, vlevo od ní stupňovitý štít bývalé solnice a vpravo bývalý klášterní kostel Obětovány Panny Marie. Stylizované vlny dole symbolizují živel, který našemu městu byl vedle hradeb hlavní ochranou. Opis zní: ČESKÉ . BUDĚJOVICE . ZAL . 1265.

Hrana medaile je hladká, u stříbrných (60 ks o ryzosti 999/1000) puncovaná.

Kromě stříbrných byly vydány také bronzové medaile, a to jednak patinované (50 ks), jednak bez patiny (50 ks). Všechny mají stejný průměr 40 mm a hmotnost 32,5 g.

Medaile, která představuje obohacení kolekce ražeb našich poboček, je v současné době už rozprodána.

J. Chvojka / foto V. Dvořáková

■ drobné zprávy

Skleněné „peníze“ Tolštejnského panství

Dne 2. 6. 2001 bylo společnou aktivitou několika starostů regionu rozkládajícího se v oblasti dnešního šluknovského výběžku vyhlášeno Tolštejnské panství. Jedná se o region, který tvoří města a obce Jiřetín pod Jedlovou, Varnsdorf, Rumburk, Krásná Lípa a některé další. Toto panství je samozřejmě pouze virtuální podobně jako Valašské království a účelem jeho vzniku je především propagace této severočeské oblasti za účelem zvýšení turistického ruchu. Tolštejnské panství má však na rozdíl od svého moravského protějšku historický podklad, protože v minulých staletích jako organizační a správní celek skutečně existovalo. Jeho centrem byl původně Tolštejn, mohutný hrad na česko-lužickém pomezí. Vznikl na přelomu 13. a 14. století a založili jej Vartemberkové. V 16. století přestal být tento hrad panským sídlem a i když mu zánik přineslo dobytí Švédy v roce 1642, panství s jeho jménem určitou dobu přetrvávalo.

Nově obnovené Tolštejnské panství bylo pojato jako určitá hra s putováním pro turisty zájímající se o historické i přírodní zvláštnosti tohoto regionu. V několika informačních střediscích nazvaných „mýta“ lze získat „pas tolštejnského panství“ a do tohoto pasu pak některá zařízení cestovního ruchu panství dávají razítka. Po získání stanoveného

počtu razítek dostane případný poutník s významnou slevou pas nový nebo také jinak neprodejný skleněný žeton – „tolštejnský krejcar“. Tento žeton lze získat také v některých restauracích a turistických obchodech za útratu nejméně v hodnotě 150 Kč. Skleněné „krejcar“ se pak dají v informačních centrech směnit za turistické publikace či různé upomínkové předměty. Na těchto místech lze přímo zakoupit, nebo za dva skleněné „krejcar“ vyměnit i další nominál – skleněný „tolštejnský groš“.

Za materiál žetonu bylo sklo zvoleno záměrně z historických důvodů, protože ne daleko dnešního Jiřetína pod Jedlovou byly v nedávné době objeveny doklady o existenci středověké sklárny – jedné z nejstarších na našem území.

Popis žetonů:

1krejcar

Líc: Číslice 1, opis: •TOLŠTEJNSKÝ• krejcar

Rub hladký

Číré sklo, průměr 35 mm.

1groš

Líc: Číslice 1 přes siluetu hradu, opis: TOLŠTEJNSKÝ groš/2001

Rub hladký

Světle oranžové sklo, průměr 50 mm.

Přestože oba skleněné žetony jsou výtvárně jednoduché, použití netradičního materiálu se jistě pozitivně odrazilo v jejich početném „oběhu“ mezi turisty na znovu obnoveném Tolštejnském panství. To svědčí o zajímavé a prospěšné myšlence v propagaci tohoto krásného kraje.

Z. Petráň

■ kronika

Malé ohlédnutí za více než třicetiletou aukční činností pobočky ČNS v Jihlavě

Před 32 lety, přesně 9. května 1971, zahájil v sále hotelu BESEDA tehdejší předseda pobočky pan Jiří Dvorský, první aukci numismatického materiálu. Katalog obsahoval téměř 600 položek a téměř všechny byly vydraženy. Nejvyšší docílená cena za položku byla 1 300 Kčs. Většina položek však byla dražena do padesáti korun. Nad jedno sto korun bylo pouze několik desítek a naopak výjimkou nebyly položky vydražené pod deset korun. Aukční katalog sestavil Jiří Dvorský a v další organizaci mu byli nápomocni pánové Otto Fridrichovský, Jaroslav Štěpnička a Vilém Čoupek, který zajišťoval dražbu limitů. Při přípravě aukce pomáhali pánové Josef Pešek a Jindřich Klečka zpracováním podložních lístků na palety s popisem zařazených mincí. S výjimkou změny limitáře, počínaje třetí aukcí, bylo složení spolupracovníků stejné.

Aukce se v této době konaly jednou ročně. Katalogy byly tištěny na formátu A4 v rozsahu zhruba dvaceti pěti stran a jejich cena byla pouhých 8, 00 Kčs. Při prohlídce těchto katalogů se nám dnes zdají neskutečně docílované ceny zařazených položek. Například do čtvrté aukce, konané v květnu 1973, bylo zařazeno 746 položek, ze kterých za více než jeden tisíc korun bylo vydraženo pouze sedm. Jen pro zajímavost uvádím zlatník Ferdinanda I. 1563 vydražený z 1 000 Kčs na 2 000 Kčs, tolar Leopolda I. 1691 (Kremnica) ze 700 Kčs na 1 400 Kčs nebo marka 1927 na 450 let univerzity v Tübingen za 3 500 Kčs z 1 000 Kčs.

A byla to právě čtvrtá aukce, na které došlo ke střetu s komisařem tehdejšího ÚV ČNS. Ve skutečnosti šlo o nedorozumění, na jehož konci bylo vyslání členů revizní komise ÚV ČNS do Jihlavy. I když tato kontrola

vyvrátila vznesená nařčení, pan Dvorský v důsledku všech událostí složil funkci předsedy, a tím došlo k ochromení pobočkové aukční činnosti. Po několika jednáních ve výboru pobočky převzal funkci aukčního referenta pan Josef Pešek. Zde je nutné poznamenat, že nebýt jeho kladného postoje, kdo ví, zda by aukce v pobočce pokračovaly – pro existenci i činnost pobočky to byl velmi záslužný čin. Jeho první aukce byla v pořadí již pátá, uskutečněná 1. prosince 1974. Její konání bylo přeloženo do velkého sálu Dělnického domu. Změnil se nejen formát aukčního katalogu na A5, ale i místo jeho tisku, který nám začal zajišťovat podnik Drobné zboží Jihlava ve své tiskárně; cena se snížila na 7, 00 Kčs. Do této aukce bylo zařazeno necelých 500 položek a podíváme-li se na docílené ceny, tak jen několik přesáhlo částku 500 Kčs.

Počínaje šestou aukcí, která byla v květnu následujícího roku, jsme zahájili konání aukcí dvakrát ročně, na jaře a na podzim, což trvá dosud. Aukční činnost v té době byla dosti sledována tehdejším ÚV ČNS. Byly dány limity maximálního počtu zařazených položek a později, sice jen krátce, platilo omezení, do jaké souhrnné částky může účastník aukce dražit. Tomuto postupu se však nelze divit, vezmeme-li v úvahu, že v době, kdy každá sebemenší společenská organizace musela být součástí Národní fronty, u ČNS tomu tak nebylo. Z toho pramenila ona velká opatrnost.

V roce 1979, z iniciativy pana Jana Chalupy, který byl pracovníkem národního podniku MOTORPAL Jihlava, jsme se ZV ROH tohoto podniku uzavřeli smlouvu o kulturní spolupráci. Navíc v tomto podniku bylo zaměstnáno i několik našich členů. V návaznosti na tuto smlouvu jsme všechny naše akce pořádané v prostorách Domu kultury měli bez poplatku. Takže 14. aukce se konala v dubnu téhož roku ve velkém estrádním sále Domu kultury a v jeho tiskárně byly později tištěny i naše aukční katalogy. Opravdu pouze tištěny, protože jejich složení, včetně

konečné přípravy pro expedici, zajišťovali členové výboru pobočky. Počínaje dvacátým číslem, v květnu 1982, jsme změnili obálku, která výstižněji uvedla město Jihlavu. Grafický návrh zpracovali bratři Peškové. Od roku 1986 byl tisk aukčního katalogu zadán Propagačnímu podniku ČSSD, závod Jihlava, ve kterém je tištěn dosud. Od 31. čísla jsou otiskovány fotografie vybraných položek a od čísla 32 byla, ovšem jen po určitý čas, zařazena příloha o vydávaných pamětních stříbrných mincích. V tiráži těchto katalogů se můžeme dočíst, že jich bylo pro každou aukci vytištěno 1 200 kusů.

Počátkem roku 1993 se zapojil do zpracování materiálu zařazeného do aukce další člen výboru pobočky pan ing. Milan Rezek, což byla velmi dobrá volba. Zhruba od 40. aukce se začal postupně zvyšovat počet zařazených položek, takže ve 45. aukci jsme jich měli téměř 1 200. „Klíčová“ pak byla 46. aukce v dubnu 1995; zahrnuje více než 1 200 položek a byl do ní zařazen velmi zajímavý a atraktivní materiál, získaný díky jednomu dobrému příznivci. Neprodáno zůstalo pouze 96 položek. Tato aukce nastartovala obrat k lepšímu. Posudte sami. Tržba ze 45. aukce činila necelých 326 000 Kč a u 46. aukce dosáhla téměř 1 520 000 Kč, účast členů byla při 45. aukci 196, ale při 46. to bylo 217 účastníků. Zvýšil se i počet došlých limitů ze 179 na 239. Nejvýraznější navýšení přinesl podíl tržby na jednu položku. Zatímco u 45. aukce připadlo na zařazenou položku 272,30 Kč, ve 46. to bylo 1 251,20 Kč a podíl na jednu vydraženou položku se ve stejném srovnání zvýšil o více než jeden tisíc Kč. Výnos aukce umožnil nákup počítače s příslušenstvím, čímž se zahájilo zpracování aukce na počítači.

Od 47. aukce v říjnu 1995 jsme rozšířili program i o „aukci korespondenční“, umožňující zařazení méně zajímavého materiálu, který však s ohledem na dodání podstatně lepších položek musíme od dodavatelů převzít a pokusit se jej vydražit. Jako první pobočka ČNS jsme po vzoru soukromých

aukcí zrušili srážení stanovených 5 % u položek vydražených nad 2 000 Kč. Vše co bylo uvedeno naznačuje, že pobočka ČNS v Jihlavě má mnoho příznivců těšících se z dobrých výsledků v aukcích, což napomáhá tomu, že aukce jsou dotovány zajímavým a prodejným materiálem. Návštěvnost aukcí se v posledních letech ustálila na zhruba 200 členech a počet přijatých limitů dosahuje čísla 300 i více. Na to mají hlavní vliv zpracovatelé katalogů ing. Milan Rezek a Josef Pešek dobrým popisem položek a především přesným určením jejich kvality, což téměř vyloučilo reklamace. Příznivé výsledky aukcí nám umožňují i to, že na každý katalog doplácíme necelých 30 Kč i s poštovním.

Závěrem chci poděkovat jak organizátorům aukce, tak dodávajícím členům za dosažení dobrou spolupráci s jihlavskou pobočkou ČNS.

J. Novák

■ informace

Konference Peníze v proměnách času

Ve dnech 7.–9. října 2003 se bude konat v Olomouci již čtvrtá konference *Peníze v proměnách času*. Tematické zaměření konference, pořádané Filosofickou fakultou Ostravské univerzity ve spolupráci s řadou kulturních institucí, obsáhne následující okruhy:

- Vývoj středoevropského mincovnictví,
- Rozvoj peněžních vztahů ve střední Evropě,
- Nobiles et nummis a Numismatická literatura jako informační zdroj.

Zájemci o aktivní nebo pasivní účast na konferenci se mohou přihlásit na adrese: ing. Jan Štefan, MARQ, nám. Msgre Šrámka 6, 702 00 Ostrava nebo na e-mailu: jan.stefan@marq.cz.

Redakce Num. listů

Obsah

Miroslav Hus

Dosud neznámá varianta brakteátového haléře s korunou 33

Eine bisher unbekannte Variante des Brakteatenhellers mit Krone

Jaromír Indra

Mincování nízkého knížete a vratislavského biskupa Filipa Gottharda Schaffgotsche v letech 1748–1777 v Cukmantlu, Vídni a v Praze 37

Münzprägung des Fürsten von Neisse und des Bischofs von Breslau

Philip Gotthard Schaffgotsch in den Jahren 1748–1777 in Zuckmantel, Wien und Prag

Materiály

Zdeněk Nechanický

Dosud neznámý slezský brakteát? 56
Ein bisher unbekanntes Brakteat aus Schlesien?

Jiří Hána

Chyborážby mincí 57
Fehlprägungen der Münzen

Literatura 55

Nové medaile 60

Drobné zprávy 61

Kronika 62

Informace 63

Na 1. straně obálky Neznámá varianta brakteátového haléře s korunou / text na s. 33

Na 4. straně obálky Dosud neznámý slezský brakteát? / text na s. 56

NUMISMATICKÉ LISTY

ROČNÍK LVIII – 2003 – Číslo 2

Vydává: © Národní muzeum, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1

Redaktorka: Jarmila Hásková

Redakční rada: Jiří Horáček, redakční tajemník; Vlastislav Housa, Josef Hrdý, František Kavka, Jaromír Lukas, Věra Němečková, Josef Paukert, Zdeněk Petráň, Jiří Sejbal, Jiří Sláma, Eduard Šimek, Jiří Šimůnek, Michal Vitanovský

Jazyková redakce: Juliana Boublíková

Grafická úprava: Otakar Dušek

Redakce: Národní muzeum, 115 79 Praha 1, Václavské náměstí 68, telefon 224 497 292

Tisk: Arpa, Dvůr Králové nad Labem

Vychází šestkrát ročně

Přímý prodej zajišťuje stánek v hlavní budově Národního muzea, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1

Předplatné v České republice vyřizuje firma Myris Trade s. r. o., P. O. Box: 2, V Štíhlách 1311, 142 00 Praha 4, tel.: 234 035 200, fax: 234 035 207, 244 470 778, e-mail: myris@myris.cz

Zahraniční předplatné vč. Slovenska je vyřizováno výhradně firmou Myris Trade s. r. o., tel.: ++420 234 035 200, ++420 234 035 201, fax: ++420 234 035 207, ++420 244 470 778, e-mail: myris@myris.cz

Ceny předplatného na výše uvedené adrese

Pro členy České numismatické společnosti zasílá Česká numismatická společnost, 101 00 Praha 10 – Vršovice, Arménská 1369, telefon 271 730 775

Redakční uzávěrky

1. února, 30. března, 1. června, 31. července, 1. září, 30. listopadu

Toto číslo vyšlo v červnu 2003

ISSN 0029-6074, MK ČR E 568